

Київський університет імені Бориса Грінченка
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра політології та соціології

Допущено до захисту

Зав. кафедри

«__»_____ 2025р.

УДК: 314/316:32](477):355.01

Кваліфікаційна робота бакалавра
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ (2022-2024)

рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки»

спеціальність: 052 Політологія

Дяченко Аліна Андріївна

4 курс, група ПОЛб-1-21-4.0д,

факультет суспільно-

гуманітарних наук

підпис

Науковий керівник

Ощипок Іван Федорович

Доктор філософії з політології,

доцент кафедри політології

та соціології

підпис

Київ – 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1.....	7
Теоретичні засади дослідження суспільно-політичних процесів.....	7
1.1. Поняття та сутність суспільно-політичних процесів.....	7
1.2. Вплив зовнішніх тенденцій на суспільно-політичний розвиток.....	22
Розділ 2.....	33
суспільно-політичні процеси в Україні В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2022-2024 РР.....	33
2.1. Роль війни у формуванні нових суспільно-політичних викликів.....	33
2.2. Адаптація державних інституцій до умов воєнного часу.....	43
2.3. Громадська активність та її вплив на суспільно-політичну ситуацію в умовах російсько-української війни.....	51
Розділ 3.....	60
ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАГРОЗИ розвитку суспільно-політичних процесів В УКРАЇНІ.....	60
3.1. Стратегія відновлення України: суспільно-політичний вимір.....	60
3.2. Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб та ветеранів війни.....	65
3.3. Формування довіри до державних інституцій у поствоєнний період.....	74
Висновки.....	83
Список використаних джерел.....	87
8. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року. НІСД. 21.10.2022. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/pro-stan-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-ukrayiny-v-2021-rotsi	87
32. Каплан Ю., Валевський О., Корнієвський О. та ін. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023 – 2024 роках. 14.11.2024. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/stan-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrayini-u-2023-2024	90
33. Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя : помічник ветерана. НІСД. 06.11.2023. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana	90
34. Клименко О., Чепурко Г. Проблеми соціальної адаптації ветеранів в Україні. Інститут соціології НАН України. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/010_Klymenko_Chepurko_-_Problemy_veteraniv.php#	90
46. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024 р.). Разумков Центр. 15.10.2024. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r	92

47. Павленко І. Політична система України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 07.11.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>..... 92
58. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>..... 93
78. Peleschuk D. Ukraine to set up high-level courts as part of reform drive. *Reuters*. 26.02.2025. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-set-up-high-level-courts-part-reform-drive-2025-02-26>..... 95
81. The effects of globalization on economic development. *ResearchFDI*. 11.04.2023. URL: <https://researchfdi.com/the-effects-of-globalization-on-economic-development>..... 95

ВСТУП

Актуальність теми. Суспільно-політичні процеси в Україні у 2022–2024 роках формуються під впливом безпрецедентних викликів, спричинених повномасштабною агресією Росії, що розпочалася 24 лютого 2022 року. Війна суттєво змінила всі аспекти життя українського суспільства, активізувавши державотворчі процеси, зміцнивши національну ідентичність та посиливши міжнародну інтеграцію країни.

Одним із визначальних аспектів сучасного політичного життя є трансформація державного управління в умовах воєнного стану. Влада змушена оперативно реагувати на нові виклики, мобілізуючи ресурси, забезпечуючи обороноздатність та відновлюючи критично важливу інфраструктуру. Проведення реформ у сфері безпеки, оборони, економіки та правосуддя стало нагальною необхідністю для стабільного функціонування держави та її подальшого розвитку.

Важливим чинником суспільно-політичних змін є еволюція громадської свідомості та зростання активності громадянського суспільства. Українці демонструють високий рівень єдності, взаємодопомоги та патріотизму. Волонтерський рух, підтримка Збройних сил України, інформаційний спротив та активна участь у міжнародних ініціативах стали невід’ємними складовими політичного життя, сприяючи зміцненню демократичних інституцій та підвищенню громадянської відповідальності.

Важливим напрямом суспільно-політичного розвитку є міжнародна інтеграція. У 2022 році Україна отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, що відкриває широкі можливості для реформ та співпраці з європейськими партнерами. Поглиблення співробітництва з НАТО, фінансова та військова підтримка з боку західних країн значно посилюють обороноздатність та економічну стабільність держави.

Проте ці процеси супроводжуються значними викликами. Війна спричинила масштабну гуманітарну кризу, внутрішнє переміщення мільйонів громадян,

руйнування інфраструктури та значний економічний спад. Відновлення країни потребує не лише фінансових ресурсів, але й ефективного державного управління, подолання корупції та впровадження стратегічних реформ.

Таким чином, суспільно-політичні процеси в Україні у 2022–2024 роках мають вирішальне значення для майбутнього країни, її політичної стабільності, економічного розвитку та міжнародної позиції. Аналіз цих процесів дозволяє глибше зрозуміти механізми адаптації держави та суспільства до воєнних умов і окреслити перспективи подальшого розвитку України.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей суспільно-політичних процесів в Україні в період з 2022 по 2024 рр.

Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути основні підходи до феномену суспільно-політичних процесів;
- проаналізувати вплив зовнішніх факторів на суспільно-політичний розвиток України;
- здійснити аналіз впливу громадянської активності на суспільно-політичні процеси у воєнний період;
- дослідити процеси соціальної інтеграції як одного з напрямків суспільно-політичних процесів в Україні;
- розглянути перспективи та загрози розвитку суспільно-політичних процесів в Україні крізь призму «Програми відновлення України».

Об'єкт дослідження – суспільно-політичні процеси в Україні у період 2022–2024 років.

Предмет дослідження – напрямки суспільно політичних процесів, а саме: адаптація державних інституцій, громадянська активність, інтеграція внутрішньо переміщених осіб та ветеранів війни, довіра до державних інституцій.

Методологічну основу дослідження склали такі методи дослідження: метод синтезу та аналізу, емпіричний, структурно-функціональний, комплексний.

Джерельна база дослідження. Досліджувана проблема розглянута у працях відомих науковців, таких, як А. В. Акімова [9], С. В. Гайдай [15], Н. П. Гедікової

[16], А. Грушецького [19-25], Ю. Каплан [32-33], В. В. Мельникова [38], О. М. Назарчук [40] та інших.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні наукового розуміння суспільно-політичних процесів в Україні у 2022–2024 роках, аналізі змін у державному управлінні, громадянській активності, міжнародній інтеграції та механізмах адаптації суспільства до викликів війни. Дослідження сприятиме розвитку теоретичних підходів до вивчення політичних трансформацій в умовах кризових ситуацій та воєнного стану.

Практичне значення дослідження проявляється в його впливі на зміст навчальних дисциплін, розвиток професійних компетенцій студентів і формування сучасного наукового підходу до аналізу суспільно-політичних процесів в Україні.

Структура дослідження обумовлена послідовністю вирішення поставлених задач дослідження. Дослідження складається зі вступу, основної частини (трьох розділів), висновків і списку використаних джерел і літератури. Загальний об'єм роботи складає 91 сторінку друкованого тексту, обсяг літературно-джерельної бази становить 83 джерела нормативного, публіцистичного та наукового характеру.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

1.1. Поняття та сутність суспільно-політичних процесів

Процес державотворення в Україні є складним та багатовимірним явищем, що розгортається в умовах історичних трансформацій, суспільно-політичних викликів та прагнення до національної консолідації. Одним із перших значних проявів української демократичності стали події 1990 року, що увійшли в історію як Революція на граніті. Ця подія стала свідченням готовності українського суспільства боротися за свої права та політичне майбутнє, демонструючи вихід громадян з-під впливу радянських стереотипів. Наслідком цієї боротьби стало проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, що було юридично закріплено Актом проголошення незалежності України. Цю подію згодом підтвердив Всеукраїнський референдум 1 грудня того ж року, на якому 90,32% громадян, що взяли участь у голосуванні (84,18% загальної кількості виборців), висловили підтримку незалежності держави [57].

Події початку 1990-х років стали визначальними у процесі становлення української державності. Як зазначав В. Смолій, вони виконали роль своєрідного «стоп-крану», що унеможливив повернення України до радянської тоталітарної системи [57]. Однак, попри здобуття незалежності, процес державотворення не позбавлений труднощів. Відсутність усталеної національної ідеї, що здатна об'єднати суспільство, залишається однією з ключових проблем сучасного етапу розвитку держави. Як наголошує О. Святоцький, Україна досі не змогла повною мірою закріпити День Української державності як символ стабільності та демократичності, що свідчить про складнощі у формуванні єдиної національної ідентичності [54]. Недостатній рівень суспільної консолідації призводить до

зниження довіри громадян до державних інституцій та формування суспільних настроїв, позначених зневірою в майбутньому країни.

Науковець В. Отрешко наголошує, що державотворчі процеси в Україні часто розглядаються крізь призму етнічної історії, тоді як політичний аспект залишається недостатньо осмисленим. Україна, отримавши незалежність, стала на шлях трансформацій, які передбачали перехід від командно-адміністративної системи управління до демократичної ринкової моделі. Однак цей процес супроводжується хронічною кризою, оскільки політична система країни залишається нестабільною та потребує комплексного реформування [43].

На сучасному етапі українського державотворення ключовим завданням є утвердження політичної нації, яка б ґрунтувалася не лише на етнічних чи культурних факторах, а й на спільних громадянських цінностях. Як зазначає В. Отрешко, консолідація політичної нації є фундаментальним чинником стабільного розвитку держави [43]. Відповідно, утвердження якісно нової української нації має базуватися на принципах правової державності, політичної культури, освітніх і наукових традицій, а не лише на етнокультурній специфіці. Таким чином, модернізація української нації виступає одним із ключових аспектів сучасного етапу державотворення.

Ще одним важливим фактором державотворення є розробка єдиної державної ідеології, що має стати основою для подальшого розвитку країни. Відповідно до позиції В. Отрешка, державна ідеологія є необхідною для зміцнення політичної системи, оскільки формує світоглядну основу, що визначає стратегічні пріоритети розвитку суспільства [43]. На початку незалежності Україна перебувала під впливом комуністичної ідеології, яка дісталася у спадок від СРСР. Незважаючи на те, що її вплив поступово слабшає, країна досі відчуває наслідки радянського минулого. Водночас сучасний процес державотворення демонструє тенденцію до подальшої національної та державної модернізації, що здійснюється у межах єдиної політичної системи.

У цьому контексті важливу роль відіграють не лише державні інституції, а й

громадянське суспільство, яке стає активним учасником державотворчих процесів. Як зазначають Р. Зварич та С. Короед, українське державотворення має базуватися на національно-етнічних аспектах, які забезпечують спадковість традицій та збереження національної ідентичності [54]. Таким чином, формування політичної нації, закріплення державної ідеології та консолідація суспільства є ключовими завданнями сучасного етапу розвитку української держави [31]. Формування національної свідомості є одним із ключових аспектів розвитку незалежної української держави. Вчені підкреслюють, що без розвиненої національної самосвідомості неможливе повноцінне становлення демократичної України. Цей елемент пронизує всі сфери суспільного життя та слугує основою для формування єдиної політичної нації. Новітні тенденції українського державотворення ґрунтуються на історичних засадах та національній ідеї, що відображено в численних працях науковців, аналітиків та політичних діячів. Крім того, концепція державотворення закріплена у законодавчих актах, які визначають принципи розвитку країни.

Серед ключових принципів, на яких має будуватися українська державність, варто виділити:

- принцип збереження незалежності та суверенітету;
- принцип національного відродження;
- принцип державності як визначального чинника політичного устрою;
- принцип самоствердження нації;
- принцип забезпечення прав і свобод громадян;
- принцип поступального демократичного розвитку держави.

Законодавча база відіграє фундаментальну роль у процесі становлення України як незалежної демократичної країни. Центральним документом, що закріплює основи державності, є Конституція України [1]. Вона визначає Україну як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу. Основні положення Конституції спрямовані на:

- вираження волі українського народу як носія суверенітету;

- відображення історичного процесу державотворення та права українців на самовизначення;
- забезпечення основоположних прав і свобод громадян;
- створення умов для стабільного суспільного розвитку та зміцнення громадянської злагоди;
- підтвердження європейської ідентичності українського народу та незворотності європейського та євроатлантичного курсу країни;
- сприяння формуванню демократичної, соціальної та правової держави;
- усвідомлення історичної відповідальності перед минулими, нинішніми та майбутніми поколіннями.

Однією з визначальних подій сучасного державотворення в Україні стала Революція Гідності. Ця подія стала не лише вираженням протесту проти політичного свавілля, а й символом прагнення українців до демократичних змін та утвердження європейських цінностей. Революція Гідності підкреслила, що національна свідомість і громадянська активність є потужними рушійними силами суспільно-політичного розвитку, які визначають подальший вектор державотворення та інтеграції України у європейський простір [52]. Період активного суспільно-політичного протесту, що переріс у масштабну революцію, розпочався у листопаді 2013 року та тривав до лютого 2014 року. Революція Гідності стала переломним моментом в історії України, оскільки визначила її подальший демократичний розвиток і закріпила незворотний курс на європейську інтеграцію. Однак подальші події в країні, зокрема військовий конфлікт на Сході України та спротив зовнішній агресії, значно ускладнили процес державотворення. Бойові дії, які розпочалися у 2014 році, тривають і сьогодні, впливаючи на політичний ландшафт, внутрішню стабільність та міжнародну позицію України.

Збройна агресія проти України стала прямим наслідком Революції Гідності, оскільки українське суспільство чітко висловило свою прихильність до демократичного устрою, що суперечило інтересам сусідньої держави. Ці події не лише визначають сучасний етап розвитку України, а й безпосередньо впливають на

формування національної ідентичності, консолідацію суспільства та переосмислення стратегічних пріоритетів державної політики. Післяреволюційний період характеризується зростанням патріотичної свідомості, активним формуванням нової політичної культури та усвідомленням важливості територіальної цілісності й національних інтересів.

Виклики, з якими зіткнулася Україна після 2014 року, заклали основу для масштабних трансформацій. Посилення обороноздатності, розвиток державних інституцій, удосконалення законодавства та адаптація до європейських стандартів стали ключовими напрямками стратегічного розвитку. Головним завданням для влади та суспільства є зміцнення державних структур, утвердження демократичних принципів і забезпечення сталого розвитку, який відповідатиме національним та міжнародним викликам [16]. Окрему увагу варто приділити положенню, викладеному в одному з ключових стратегічних документів державного розвитку – Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». У ньому наголошується, що Революція Гідності, разом із боротьбою за свободу, стали фундаментом для формування нової української національної ідеї. Ця ідея ґрунтується на трьох ключових принципах: гідності, свободи та бачення майбутнього. Саме ці цінності визначають подальший вектор розвитку держави, закладаючи основу для суспільної консолідації та демократичних перетворень [62, с. 125-127].

Оскільки політична ситуація в Україні продовжує змінюватися під впливом внутрішніх і зовнішніх викликів, політичне керівництво змушене коригувати свої стратегії управління та комунікації із суспільством. Протягом першої половини своєї каденції Володимир Зеленський проявляв тенденцію до зосередження влади в руках вузького кола довірених осіб, уникаючи активного діалогу з іншими політичними силами. Однак така тактика поступово перетворюється на серйозний виклик, оскільки суспільні настрої змінюються, а рівень критики влади зростає.

Зіткнувшись із дедалі більшою недовірою з боку суспільства та ключових стейкхолдерів, політичне керівництво може спробувати скористатися адміністративними та правовими механізмами для нейтралізації опонентів.

Вибіркове застосування антикорупційного законодавства, а також закону, спрямованого на обмеження впливу осіб, які мають значну економічну чи політичну вагу, потенційно може бути використане як інструмент політичного тиску. Водночас подібні дії несуть ризики як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, зокрема зростання занепокоєння серед міжнародних партнерів України.

Подальший розвиток подій буде залежати від здатності влади зберегти контроль над суспільними настроями, водночас реагуючи на економічні та соціальні виклики. Зниження темпів економічного зростання, труднощі в енергетичному секторі, інфляційні процеси та падіння рівня життя значно ускладнюють можливості уряду для ведення ефективної соціальної політики. Популістські заходи, які могли б допомогти збереженню політичного рейтингу, стають дедалі менш дієвими на тлі накопичення економічних і соціальних проблем.

На цьому фоні відбувається поступова трансформація суспільного сприйняття чинної влади, яка вже не асоціюється з обіцяними змінами та реформами. Зростаюча втома громадян від попередніх політичних розчарувань веде до збільшення запиту на альтернативні політичні сили, що можуть запропонувати реалістичні рішення кризових явищ. У таких умовах політична конкуренція в Україні загострюватиметься, а основним викликом для чинної влади стане не лише утримання політичного впливу, а й пошук нових стратегій для адаптації до змін у суспільних настроях [59, с. 24-26].

Останні роки стали періодом значних політичних, соціальних та економічних змін в Україні. Президентські та парламентські вибори 2019 року ознаменували початок нового етапу в управлінні країною, принісши до влади команду Володимира Зеленського. Його перемога на виборах із безпрецедентною підтримкою виборців базувалася на трьох ключових обіцянках: досягнення миру, подолання корупції та стимулювання економічного зростання. Водночас перші роки правління показали, що реалізація цих завдань нашоухується на значні виклики, що впливає на рівень довіри громадян до влади та державних інституцій.

Однією з головних перешкод для стабільного розвитку України залишається

тривалий збройний конфлікт, що розпочався у 2014 році. Незаконна анексія Криму та бойові дії на сході країни призвели до втрати контролю над 7% території, що, своєю чергою, ускладнило реалізацію реформ. Військові дії спричинили значні людські втрати: понад 13 тисяч українців загинули, з них майже 4 тисячі – мирні жителі, а понад 40 тисяч осіб отримали поранення. Конфлікт сприяв масштабному внутрішньому переміщенню населення, через що сотні тисяч українців змушені були залишити свої домівки. За оцінками міжнародних організацій, на 2022 рік близько 2,6 мільйона людей потребували гуманітарної допомоги.

Нестабільна безпекова ситуація ускладнює проведення економічних реформ, які є критично важливими для зростання добробуту населення. За оцінками Міжнародного валютного фонду, для досягнення рівня розвитку Польщі українська економіка має зростати щонайменше на 7% щорічно протягом наступних двох десятиліть. Водночас низька якість правової системи, відсутність необхідних інституційних реформ та високий рівень корупції обмежують можливості для інвестицій і розвитку підприємництва. За негативного сценарію подальшого погіршення умов ведення бізнесу зростання ВВП може впасти нижче 2% на рік.

Корупція залишається однією з найбільших перешкод для соціально-економічного розвитку країни. Недоліки у сфері врядування призводять до масштабних фінансових втрат, ухилення від сплати податків та непрозорого розподілу державних ресурсів. За оцінками експертів, проведення всеосяжних антикорупційних реформ могло б принести державному бюджету додаткові 26,6 мільярда доларів одноразово та ще 8,6 мільярда доларів щорічно, що становить близько 6% ВВП України [82]. Проте, незважаючи на численні антикорупційні ініціативи, країна досі посідає низькі позиції в Індексі сприйняття корупції, залишаючись серед аутсайдерів Європи за рівнем прозорості управління.

Соціальна сфера також стикається зі значними викликами. Україна продовжує втрачати населення через демографічну кризу та високий рівень трудової міграції. За прогнозами, до 2050 року кількість жителів країни може скоротитися до 35,2 мільйона осіб, що майже на 20% менше за поточний показник. Така динаміка

негативно впливає на ринок праці, економічну активність та загальний рівень добробуту громадян. До того ж пандемія COVID-19 спричинила значне зростання рівня бідності, що у 2020 році зачепило щонайменше 6,3 мільйона українців, зокрема 1,4 мільйона дітей. Особливо вразливими стали люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, мігранти, малозабезпечені домогосподарства та представники національних меншин.

Таким чином, Україна продовжує стикатися з численними викликами на шляху свого розвитку. Збройний конфлікт, економічні труднощі, корупція та соціальна нестабільність ускладнюють процес реформування держави, водночас змушуючи владу шукати нові підходи до забезпечення стійкого розвитку. Майбутнє країни значною мірою залежатиме від ефективності проведення реформ, здатності уряду впоратися з кризовими явищами та рівня суспільної консолідації в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів [30].

До 2022 року суспільно-політичний розвиток України характеризувався низкою ключових тенденцій:

1. Українські організації громадянського суспільства (ОГС) значно підвищили свою інституційну спроможність, активно залучаючись до формування державної політики та реалізації суспільно важливих завдань. Вони брали участь у реформах децентралізації, боротьбі з корупцією, захисті прав людини та наданні соціальних послуг вразливим категоріям населення [8].

2. Після президентських та парламентських виборів 2019 року нове керівництво країни зосередилося на обіцянках відновлення миру, боротьби з корупцією та економічного відродження. Однак, станом на 2021 рік, реалізація цих обіцянок стикалася з викликами, що впливало на рівень довіри громадян до державних інституцій.

3. Тривалий збройний конфлікт на Донбасі залишався значним чинником, що впливав на суспільно-політичну ситуацію. Він призвів до значних людських втрат, внутрішнього переміщення населення та потребував постійної уваги уряду та громадянського суспільства для вирішення гуманітарних та безпекових проблем.

4. Україна продовжувала курс на європейську інтеграцію, впроваджуючи реформи, спрямовані на наближення до стандартів Європейського Союзу. Це включало зміни в правовій системі, економічних відносинах та соціальній сфері [30].

5. Країна стикалася з проблемами скорочення населення через низьку народжуваність, високий рівень смертності та міграцію. Ці тенденції вимагали розробки стратегій для покращення демографічної ситуації та забезпечення сталого розвитку [58].

Загалом, до 2022 року Україна демонструвала прагнення до демократичних перетворень та інтеграції в європейське співтовариство, попри наявні внутрішні та зовнішні виклики.

Суспільно-політичні процеси представляють собою динамічну взаємодію між соціальною та політичною сферами суспільства. Вони відображають, як соціальні структури, культурні норми та політичні інституції впливають одне на одного, сприяючи збереженню, розвитку або зміні суспільних норм, політичних рішень і розподілу влади.

Важливим аспектом цих процесів є формування політичної свідомості та поведінки громадян. Люди засвоюють політичні цінності та переконання через ключові соціальні інституції, такі як сім'я, освітня система, засоби масової інформації та середовище однолітків. Саме ці агенти впливають на становлення політичної ідентичності та суспільних уявлень.

Функціонування політичних систем, незалежно від їхнього типу – демократичних чи авторитарних, визначає, яким чином здійснюється розподіл влади, ухвалюються рішення та як громадяни взаємодіють із державними інституціями.

Громадська сфера є простором, у якому окремі особи та організації ведуть обговорення політичних питань і впливають на ухвалення рішень. Важливу роль у цьому відіграють громадянське суспільство, неурядові організації та правозахисні ініціативи, які сприяють активній участі громадськості у процесі формування

політики та суспільних змін.

Масові рухи та колективні дії є ключовими механізмами соціально-політичних змін. Вони часто виникають у відповідь на відчуття несправедливості й спрямовані на трансформацію суспільних цінностей, політики та владних структур.

Також суспільно-політичні процеси охоплюють розробку та реалізацію політики, спрямованої на вирішення актуальних суспільних проблем. Цей процес включає взаємодію між різними зацікавленими сторонами – державними установами, громадськими організаціями та населенням – з метою створення ефективних і справедливих рішень [70].

Розуміння суспільно-політичних процесів має ключове значення для аналізу розвитку суспільств, взаємодії соціальних та політичних інституцій, а також механізмів впливу окремих осіб і груп на суспільні зміни. Ці процеси відображають не лише зміну політичних режимів чи формування владних структур, а й складні взаємозв'язки між соціальними нормами, культурними традиціями та економічними умовами, які формують політичний ландшафт.

Узагальнено політичний процес можна розглядати як сукупність дій його учасників, спрямованих як на підтримку, розвиток і стабілізацію політичної системи, так і на її трансформацію чи навіть підриг існуючих норм, законів і владних структур. Він не обмежується національними кордонами, оскільки сучасний світ є взаємопов'язаним, а політичні події в одній країні можуть мати значний вплив на інші держави. Політичний процес, таким чином, є динамічним явищем, що постійно змінюється під впливом часу, простору та соціальних обставин.

Однак немає єдиного та усталеного визначення поняття «суспільно-політичний процес», оскільки кожен дослідник тлумачить його через призму власної наукової дисципліни. В загальних рисах, це поняття поєднує соціальні й політичні аспекти суспільного життя. Саме тому його вивчення потребує міждисциплінарного підходу, який дозволяє комплексно аналізувати взаємозв'язки між соціальною структурою суспільства, політичними інститутами, економічними процесами та культурними факторами.

Суспільно-політичний процес можна розглядати як складну систему взаємодій, у якій політичні та соціальні елементи переплітаються, створюючи багаторівневу мережу відносин. Його можна умовно розділити на кілька ключових аспектів:

1. Взаємодія суб'єктів та об'єктів – відносини між громадянами, політичними партіями, державними органами, громадськими організаціями та іншими учасниками суспільного життя.
2. Просторово-часовий вимір – зміни у політичному процесі відбуваються в певних географічних межах і залежать від конкретного історичного контексту.
3. Баланс сил та розстановка учасників – аналіз структури політичних та соціальних інститутів, їхніх відносин, а також можливих конфліктів і точок напруги.
4. Горизонтальні та вертикальні рівні взаємодій – національний, регіональний та місцевий рівні управління, взаємозв'язки між політичними лідерами, громадянськими рухами та міжнародними організаціями.

Ключовим елементом суспільно-політичних процесів є суперечності, що виникають під час взаємодії різних акторів. Саме вони стають рушієм змін, спричиняючи політичні трансформації, соціальні рухи та еволюцію державних інститутів. Як зазначав Михайло Грушевський, політичні процеси відбуваються під впливом біологічних, економічних і психологічних факторів, а розвиток суспільства визначається постійним балансуванням між колективістськими прагненнями до солідарності та індивідуальними прагненнями до самореалізації.

Таким чином, суспільно-політичні процеси не є статичними – вони перебувають у постійній зміні, відображаючи еволюцію суспільства, його виклики, можливості та прагнення. Для їх аналізу необхідно враховувати як внутрішні особливості країни, так і зовнішні фактори, що впливають на її політичний розвиток [83]. Суспільно-політичні процеси є результатом взаємодії різноманітних суб'єктів, які відіграють ключову роль у формуванні суспільної динаміки. Ці суб'єкти можуть безпосередньо чи опосередковано впливати на розвиток політичної системи, визначати її якісні та кількісні характеристики, а також сприяти або перешкоджати

змінам у владних структурах. Вони мають здатність коригувати склад правлячої еліти, впливати на процес ухвалення політичних рішень, формувати правове поле та регулювати суспільні відносини відповідно до своїх інтересів.

У цьому контексті важливим інструментом є комунікація, яка забезпечує існування, розвиток і адаптацію політичної системи до нових викликів. Вона є тим механізмом, через який здійснюється передача інформації між владою та суспільством, формуються суспільні очікування, а також консолідуються інтереси різних соціальних груп. Без ефективної комунікації неможливе ні стабільне функціонування політичних інститутів, ні їхнє вдосконалення, ні модернізація системи управління.

Ідея центральної ролі комунікації в політичних процесах розглядається в багатьох теоретичних концепціях. Наприклад, Д. Істон, один із засновників системного аналізу політики, наголошував, що політична система функціонує через постійний обмін інформацією між її елементами. У той час як Ю. Габермас, автор комунікативної теорії, підкреслював значення дискурсу як засобу досягнення суспільного консенсусу та легітимації влади. Обидва дослідники погоджуються, що комунікація не лише формує політичні процеси, а й виступає механізмом, через який забезпечується довіра громадян до державних інститутів.

Таким чином, суспільно-політичний процес можна розглядати не лише як сукупність дій окремих акторів, а й як складну систему взаємодій, де комунікація є ключовим елементом, що визначає ефективність політичного управління, стабільність суспільного ладу та перспективи розвитку держави [15, с. 86-87].

Дослідження суспільно-політичних процесів нерідко починається з аналізу нерівності, домінування та механізмів, які сприяють або перешкоджають визволенню суспільства від цих явищ. Усвідомлення соціальної несправедливості є лише першим кроком – справжні зміни можливі лише через активну протидію гнобленню. Саме тому активізм відіграє центральну роль у трансформаційних процесах, оскільки він є не просто реакцією, а свідомою стратегією впливу на соціальні та політичні структури.

Активізм можна визначити як цілеспрямовану діяльність, спрямовану на досягнення суспільних змін, здійснювану на основі спільних цінностей та взаємодії з однодумцями. Він може набувати різних форм – від поступових реформ та еволюційного вдосконалення соціальних інституцій до радикальної перебудови суспільного ладу через революційні чи трансформаційні процеси. Методи активізму також значно варіюються: від політичного діалогу та громадського тиску до радикальних дій, що включають пряму конфронтацію з існуючими владними структурами. Деякі форми активізму зосереджуються на локальних змінах, зокрема у сфері освіти та громадського розвитку, тоді як інші прагнуть до більш масштабних перетворень через участь у політичних процесах або створення альтернативних соціальних моделей.

Однак варто зауважити, що активізм – це лише одна з можливих форм соціально-політичної взаємодії. Люди можуть чинити опір панівним порядкам не тільки через організовані дії, а й через повсякденні акти несвідомого спротиву, що проявляються в культурних, економічних і соціальних практиках. Цей аспект особливо важливий, оскільки нагадує, що боротьба за зміни не обмежується відкритим протистоянням, а може проявлятися в різних сферах людської діяльності.

Разом із критичним аналізом суспільних відносин необхідно враховувати і творчий вимір змін. Визволення не є лише подоланням гноблення – воно передбачає побудову нового соціального порядку, в якому відсутні традиційні ролі пригноблених і гнобителів. Історично склалося, що різні рухи мають власні уявлення про цей процес: наприклад, соціалістичні ідеології наголошують на економічній рівності, рухи за громадянські права – на соціальній справедливості та толерантності, а націоналістичні течії – на самовизначенні та культурній ідентичності. Незважаючи на відмінності у підходах, спільним для них є прагнення до перетворення суспільства таким чином, щоб воно забезпечувало рівні можливості для всіх.

При розробці концепції суспільно-політичних процесів не варто зводити їх лише до боротьби з гнобленням чи соціальною нерівністю. Повноцінне визволення –

це багатовимірний процес, що включає не лише подолання існуючих бар'єрів, а й створення умов для розвитку кожного члена суспільства. Саме тому, як і гноблення, визволення можна розглядати як динамічний процес і як кінцеву мету суспільного розвитку [82, с. 187].

Різноманіття інтерпретацій політичного процесу у світовій політичній науці обумовлене складністю взаємодії між суспільними структурами, культурними традиціями та політичними інститутами. У західній політологічній думці тривалий час переважав підхід, що розглядав політичний процес крізь призму відмінностей між західними та незахідними країнами, часто ігноруючи багатшаровість культурного простору самого Західного світу. Такі погляди простежуються, зокрема, у працях Люсіана Пая, який у своїй роботі «Незахідний політичний процес» аналізував особливості політичної динаміки в суспільствах із різним культурним кодом. Однак із поширенням зовнішніх тенденцій така бінарна опозиція втрачає актуальність, оскільки багато сучасних держав є поліетнічними та культурно гетерогенними, що унеможливлює жорстке розмежування між «західним» і «незахідним» типами політичних систем.

У сучасній політичній науці категорія «політичний процес» має кілька трактувань, що умовно поділяються на макро- та мікропідходи. Макроасpekt охоплює динаміку розвитку політичної системи в цілому, зміну її станів, структурних характеристик і механізмів функціонування. У мікропідході наголос робиться на діяльності конкретних політичних суб'єктів, що формують субпроцеси та взаємодіють у межах визначених політичних структур. Таким чином, політичний процес може розглядатися як сукупність взаємопов'язаних дій, що відбуваються на різних рівнях політичного життя та впливають на еволюцію державного управління.

Досліджуючи політичні процеси, науковці використовують різні методологічні підходи, зокрема системно-функціональний і процесуально-динамічний. Перший розглядає політичний процес як похідну від базової політичної системи, фокусуючись на її стабільності та адаптації до змін. Такий підхід тривалий час був домінуючим в англо-американській та радянській політологічній традиції, хоча

сьогодні він часто піддається критиці за надмірну статичність. Другий підхід, що набув популярності в другій половині XX століття, акцентує увагу на постійній змінюваності політичних структур і динамічних процесах, які формують сучасні політичні системи.

На формування теоретичних основ вивчення політичних процесів значний вплив справили марксизм і лібералізм – дві ключові макротеорії, що заклали основи сучасних підходів до аналізу політичного розвитку. Якщо марксистський підхід розглядав політичний процес через призму класової боротьби та матеріалістичного детермінізму, то ліберальна традиція наголошувала на плюралізмі, конкуренції інтересів і поступовій еволюції політичних інститутів. Згодом ці концепції трансформувалися, доповнюючись новими методами аналізу, зокрема в рамках теорії політичних систем Девіда Істона. Його модель розглядала політичний процес як циклічну взаємодію між запитами суспільства та відповідями політичної системи, що дозволяє оцінювати стабільність і ефективність державних інститутів.

Таким чином, політичний процес є багатовимірним феноменом, що включає як структурні, так і динамічні аспекти функціонування держави. Його аналіз неможливий без урахування соціокультурного контексту, внутрішніх і зовнішніх факторів, а також механізмів взаємодії між політичними акторами. У сучасних умовах політичний процес не можна звести до традиційних інституційних підходів – він набуває дедалі більшої гнучкості, реагуючи на зовнішні виклики та суспільні трансформації [35, с. 10-11].

Суспільно-політичні процеси є динамічним і багатовимірним явищем, що охоплює взаємодію між соціальними структурами, політичними інститутами та культурними факторами. Вони визначають розвиток суспільства, формування політичних режимів, ухвалення рішень і розподіл влади. Політичний процес можна розглядати як сукупність дій учасників, які впливають на стабільність або трансформацію політичної системи, а також як механізм соціальних змін, що ґрунтується на комунікації, балансі інтересів та конфліктах.

Різні наукові підходи до аналізу суспільно-політичних процесів дозволяють

розглядати їх як структурний елемент політичної системи або як динамічний потік подій, що постійно змінюється під впливом соціальних, економічних і культурних факторів. У сучасному світі ці процеси набувають особливої гнучкості, реагуючи на зовнішні виклики, суспільні запити та міжнародний контекст. Саме тому вивчення суспільно-політичних процесів є важливим для розуміння механізмів державного управління, соціальних трансформацій та політичної модернізації.

1.2. Вплив зовнішніх тенденцій на суспільно-політичний розвиток

Глобалізація та зовнішні тенденції суттєво трансформували суспільно-політичний розвиток у світі, впливаючи на економічні моделі, політичні процеси та соціальну структуру суспільств.

Завдяки глобалізації значно зросли обсяги міжнародної торгівлі та інвестицій, що сприяло економічному зростанню й створенню нових робочих місць у різних країнах. Вихід на міжнародні ринки відкрив нові можливості для підприємств, стимулюючи інновації та підвищення продуктивності. Водночас посилена взаємозалежність економік створила низку викликів, таких як посилення конкуренції, зростання економічної нерівності та негативний вплив на довкілля. Наприклад, деякі країни, що розвиваються, змогли скористатися перевагами залучення іноземного капіталу, тоді як інші зіткнулися з втратою робочих місць і занепадом традиційних галузей через перенесення виробництва у регіони з нижчими витратами на оплату праці [81].

Глобалізація істотно трансформувала політичну систему, впливаючи на поширення демократичних принципів, норм верховенства права та прав людини. Завдяки взаємопов'язаності держав та інтенсивному обміну інформацією, багато країн активніше інтегрують міжнародні стандарти демократичного врядування та соціальної справедливості. Однак цей процес супроводжується й певними викликами.

Одним із таких викликів є посилення правопопулістських рухів, які виникають як реакція на окремі наслідки глобалізації, зокрема масову міграцію та ерозію традиційних уявлень про національний суверенітет. Незбалансовані соціально-економічні зміни, спричинені відкритими кордонами та мультикультурною політикою, можуть викликати занепокоєння серед частини населення. Дослідження показують, що зростання рівня імміграції нерідко супроводжується підвищенням електоральної підтримки правих популістських партій, що свідчить про суспільну реакцію на виклики, пов'язані з інтеграційними процесами. Таким чином, глобалізація, хоча й стимулює демократичний розвиток, водночас загострює політичні суперечності, змінюючи баланс сил у багатьох країнах [79].

Глобалізація також справила значний вплив на соціальну сферу, сприяючи інтенсивному культурному обміну та швидкому поширенню інформації. Це забезпечило формування більш взаємопов'язаного зовнішнього суспільства, у якому люди з різних куточків світу можуть взаємодіяти, ділитися ідеями та адаптувати нові культурні практики. Водночас, поряд із позитивними ефектами, зовнішня інтеграція супроводжується низкою викликів.

Одним із таких викликів є загроза культурної одноманітності та поступове зникнення локальних традицій. Домінування зовнішніх медіа, транснаціональних брендів та споживчої культури часто витісняє автентичні культурні практики, змінюючи соціальні звички та спосіб життя. Це може призводити до поступової втрати культурного розмаїття, особливо в країнах, де зовнішні тренди швидко адаптуються на тлі слабкої підтримки локальної культурної спадщини.

Крім того, глобалізація має вагомий вплив на громадське здоров'я. З одного боку, поширення медичних знань і технологій сприяє покращенню якості життя, але з іншого – вплив світових ринків змінює харчові звички населення. Зростання доступності висококалорійної обробленої їжі та напівфабрикатів у країнах, що розвиваються, стало одним із ключових факторів зростання рівня ожиріння та пов'язаних із цим хронічних захворювань. Таким чином, глобалізація, створюючи нові можливості для соціального розвитку, також породжує проблеми, що

потребують комплексних рішень та адаптаційних стратегій [68].

У відповідь на виклики, пов'язані з глобалізацією, багато країн вдаються до зовнішньої інтеграції як до стратегії зміцнення економічних і політичних зв'язків. Такі ініціативи, як Європейський Союз (ЄС) та Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), спрямовані на створення єдиних економічних просторів, посилення координації політики та формування спільного голосу на міжнародній арені. Об'єднуючись у регіональні блоки, країни прагнуть збільшити свою економічну стійкість, покращити доступ до ринків і посилити геополітичну вагу. Водночас такі союзи стикаються з викликами, зокрема у сфері узгодження національних інтересів із зовнішніми пріоритетами та забезпечення рівноправності учасників у прийнятті стратегічних рішень.

Останні зовнішні події ще більше підкреслили вразливість світової економіки та політичної системи до зовнішніх шоків. Збройні конфлікти, торговельні суперечки та геополітична напруженість дедалі частіше порушують функціонування ключових міжнародних ринків і транспортних шляхів. Це змушує держави переглядати свої стратегії інтеграції, зважувати переваги відкритих економічних моделей і ризики залежності від зовнішніх ланцюгів постачання. Наприклад, воєнні конфлікти в стратегічних регіонах спричиняють нестабільність судноплавних маршрутів, що, у свою чергу, впливає на зовнішні поставки енергоресурсів, продовольства та технологічної продукції. У такій ситуації регіональні альянси стають не лише інструментом економічного розвитку, а й важливим засобом забезпечення безпеки та стратегічної автономії [72].

Зовнішні процеси суттєво впливають на соціально-політичний розвиток, створюючи як можливості, так і виклики для держав. Вона сприяє економічному зростанню, культурному обміну та демократизації, проте водночас загострює питання національного суверенітету, економічної нерівності та збереження самобутності. Держави змушені балансувати між відкритістю до зовнішніх процесів і захистом власних інтересів, що вимагає стратегічного підходу до політики.

Глобалізація змінює моделі державного управління, адже країни та регіони

конкурують не лише на національному, а й на зовнішньому рівні. Економічна відкритість і інтеграція у світові ринки суттєво впливають на соціально-політичні процеси, причому їхня динаміка залежить від рівня розвитку регіонів. Менш розвинені території залежать від виробничих факторів, тоді як розвинені економіки спираються на інновації та технологічний прогрес.

Глобалізація також сприяє поширенню ідей, інформації та нових моделей державного управління. Визначальними тенденціями є зростання ролі регіонів у зовнішній економіці, посилення значення соціальної політики, цифровізація державного управління та необхідність адаптації до зовнішніх викликів – від кліматичних змін до міграційних процесів.

Європейський Союз відіграє ключову роль у формуванні сучасних підходів до зовнішнього розвитку, підтримуючи територіальне співробітництво та усунення економічних диспропорцій. Водночас глобалізація посилює конкуренцію між країнами та регіонами: території, здатні залучати інвестиції та людські ресурси, отримують переваги, тоді як менш конкурентоспроможні ризикують залишитися на периферії розвитку. Таким чином, глобалізація та зовнішні процеси формують складне середовище, що вимагає адаптаційних стратегій для збереження стабільності та зростання держав у сучасному світі [83].

Глобалізація докорінно трансформує суспільно-політичний розвиток держав і регіонів, зумовлюючи тісну взаємодію економічних, політичних, соціальних та культурних процесів. Вона змінює характер державного управління, посилює вплив громадянського суспільства та змушує політичні інституції адаптуватися до нових реалій. Уряди змушені переосмислювати свої стратегії розвитку, щоб відповідати викликам, які виникають у зв'язку з посиленням міжнародної взаємозалежності, зростаючою роллю наднаціональних організацій та динамічними змінами у світовій політиці.

У сучасному світі процеси глобалізації стимулюють інтеграцію країн у міжнародну політико-економічну систему, що сприяє поширенню демократичних стандартів, норм міжнародного права та спільних стратегій управління. Проте це

також породжує низку суперечностей, зокрема зростання впливу транснаціональних корпорацій, ослаблення національного суверенітету та виклики, пов'язані з нерівномірністю економічного розвитку різних регіонів. Уряди змушені шукати баланс між інтеграцією у світову спільноту та захистом власних інтересів, що вимагає гнучкого й стратегічного підходу до політичного управління.

Загалом глобалізація не лише визначає соціально-політичний розвиток окремих країн, а й спричиняє структурні зміни у світовій системі, сприяючи формуванню нових моделей міжнародного співробітництва та зовнішньої взаємодії. Це підтверджує необхідність комплексного підходу до аналізу політичних процесів у сучасному світі [74].

Економічний вимір глобалізації відіграє ключову роль у розвитку міжнародної співпраці, сприяючи активізації світової торгівлі, залученню іноземних інвестицій та поглибленню інтеграції національних ринків у зовнішню економічну систему. Він відкриває нові можливості для економічного зростання, стимулює розвиток технологій та сприяє підвищенню ефективності виробництва. Проте поряд із позитивними змінами глобалізація загострює проблеми нерівномірного розподілу ресурсів, посилює економічну конкуренцію та робить країни більш вразливими до зовнішніх фінансових потрясінь. Зовнішні ланцюги поставок та міжнародні торговельні угоди, такі як Європейський Союз (ЄС) і Північноамериканська угода про вільну торгівлю (NAFTA), стали важливими чинниками формування економічних відносин, водночас посилюючи взаємозалежність між державами.

Політичний аспект глобалізації безпосередньо впливає на структуру управління, змінюючи механізми ухвалення рішень та трансформуючи роль держав у міжнародному середовищі. Наднаціональні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Світова організація торгівлі (СОТ) та Міжнародний валютний фонд (МВФ), дедалі активніше впливають на розробку зовнішньої політики, регулювання економічних відносин та вирішення спільних викликів людства. Зокрема, вони координують заходи щодо боротьби зі зміною клімату, тероризмом та кризами у сфері охорони здоров'я, що виходять за межі національної

компетенції окремих держав.

Таким чином, економічна та політична інтеграція створюють складну систему взаємозв'язків між державами, де глобалізація водночас є рушійною силою розвитку та джерелом нових викликів. Це вимагає адаптації політичних стратегій, спрямованих на забезпечення стійкості національних економік та зміцнення механізмів міжнародної співпраці в умовах зростаючої зовнішньої взаємозалежності [70]. Паралельно з посиленням економічної та політичної взаємодії між державами зростає вплив транснаціональних громадських рухів та неурядових організацій (НУО), які все частіше відіграють важливу роль у формуванні зовнішньої політики. Їхня активність охоплює широкий спектр питань – від прав людини та екологічної безпеки до соціальної справедливості та гуманітарної допомоги. Ці недержавні актори сприяють розвитку міжнародного співробітництва, привертаючи увагу до зовнішніх проблем і впливаючи на прийняття політичних рішень на рівні міждержавних організацій.

Проте глобалізація не лише відкриває нові можливості для взаємодії, а й створює виклики для національних держав. З одного боку, країни змушені адаптуватися до міжнародних норм, стандартів і правил, що регулюють політичні, економічні та соціальні процеси. З іншого боку, цей процес нерідко обмежує здатність урядів самостійно визначати внутрішню політику, оскільки вони повинні враховувати зовнішній тиск і вимоги міжнародних партнерів. У деяких випадках це може знижувати рівень політичної автономії, змушуючи держави шукати баланс між збереженням суверенітету та необхідністю інтеграції у світову спільноту.

Така ситуація нерідко стає джерелом геополітичної напруженості, адже держави змушені маневрувати між зовнішніми інтеграційними процесами та захистом власних національних інтересів. Посилення взаємозалежності вимагає гнучких стратегій, здатних поєднати вигоди міжнародного співробітництва з потребою збереження національної самостійності. Це ще раз підкреслює, що глобалізація є складним і неоднозначним процесом, що водночас відкриває нові перспективи та ставить перед державами нові виклики [77].

Соціальний вимір глобалізації глибоко впливає на міграційні процеси, спричиняючи значні демографічні зміни та сприяючи культурному різноманіттю суспільств. Масова мобільність населення, викликана прагненням до кращих економічних умов, доступу до освіти та покращення якості життя, створює як можливості, так і виклики для країн, що приймають мігрантів. З одного боку, багатокультурність сприяє інноваціям, обміну знаннями та розширенню світогляду суспільств. З іншого – вона може викликати соціальні суперечності, зростання ксенофобських настроїв та труднощі в інтеграції новоприбулих громадян у місцеві спільноти.

Стрімкий розвиток цифрових технологій та комунікаційних платформ полегшує підтримку зв'язків між мігрантами та їхньою батьківщиною, сприяючи формуванню транскультурних і транснаціональних спільнот. Водночас глобалізація значною мірою впливає на інформаційний простір, змінюючи традиційні моделі політичної комунікації та громадської активності. Завдяки соціальним мережам, онлайн-медіа та цифровим платформам громадяни мають більше можливостей для участі у політичному житті, а міжнародна взаємодія суспільств стала швидшою та масштабнішою. Однак поряд із позитивними змінами цей процес породжує нові виклики, зокрема проблему дезінформації, маніпуляцій громадською думкою та посилення інформаційних війн.

Культурний аспект глобалізації також відіграє двоїсту роль у трансформації суспільств. З одного боку, вона сприяє міжкультурному діалогу, поширенню прогресивних ідей та взаємному збагаченню традицій. З іншого – створює ризик культурної уніфікації, коли зовнішні тенденції та домінуючі культурні моделі поступово витісняють місцеві традиції, мови та національні особливості. Це особливо помітно в поширенні зовнішньої масової культури через засоби масової інформації, розважальну індустрію та світові події, які формують стандартизовані смаки, уподобання та стиль життя. У таких умовах важливо знаходити баланс між збереженням культурної самобутності та відкритістю до зовнішніх змін, що визначає майбутні напрямки соціально-політичного розвитку суспільств [66].

Глобалізація глибоко впливає на суспільно-політичний розвиток, трансформуючи механізми управління, соціальні взаємодії та культурні ідентичності. Держави та регіони змушені пристосовувати свої політичні системи до зовнішніх змін, одночасно намагаючись зберегти власні національні інтереси та суверенітет. У цьому контексті уряди стикаються з необхідністю балансування між інтеграцією у світові процеси та захистом власної внутрішньої стабільності.

Сучасна політична динаміка вимагає від лідерів не лише гнучкості у прийнятті рішень, але й стратегічного підходу до управління державними ресурсами, міжнародної співпраці та застосування новітніх технологій. Використання цифрових інструментів, штучного інтелекту та аналітичних систем дає можливість швидше реагувати на зонішні виклики, забезпечуючи ефективніше врядування. Водночас міжнародні партнерства, дипломатичні союзи та регіональні об'єднання набувають дедалі більшого значення, оскільки жодна країна не може розвиватися у відриві від світових процесів.

Однак глобалізація несе й ризики, серед яких зростання нерівності, ослаблення політичних кордонів та посилення впливу наднаціональних організацій на внутрішню політику держав. Тому сучасні політичні моделі мають еволюціонувати, інтегруючи принципи багатостороннього співробітництва, прозорості та гнучкості у державному управлінні. Успішність цих трансформацій визначатиме, наскільки ефективно країни зможуть зберігати свою автономність, одночасно користуючись перевагами зовнішнього розвитку [76].

Регіоналізація є складним процесом, що відрізняється залежно від історичних, культурних, політичних та економічних особливостей кожної країни. У межах Ради Європи відсутнє єдине визначення понять «регіон» і «регіоналізація», адже держави формують власні моделі зовнішнього управління відповідно до національних потреб.

Регіоналізація може включати як зміцнення співпраці між громадами, так і формальну децентралізацію через передачу повноважень на місця. Вона може реалізовуватися шляхом створення нового рівня управління або розширення

повноважень наявних адміністративних одиниць. Головними завданнями регіоналізації є політична автономія, ефективне управління ресурсами та стимулювання економічного розвитку.

Фактори, що впливають на регіоналізацію, охоплюють історичні, політичні, етнічні, географічні та економічні аспекти. Вона може відбуватися у двох напрямках: адміністративна децентралізація, яка передбачає передання функцій управління, та політична регіоналізація, що надає регіонам законодавчі повноваження та виборні органи влади.

Розробка адміністративно-територіального устрою повинна враховувати оптимальний розмір регіонів, економічну доцільність і ефективність управління. Важливу роль відіграє принцип субсидіарності, що передбачає передання повноважень на рівень, де вони можуть бути виконані найефективніше. Це вимагає чіткого розподілу відповідальності, фінансової автономії та механізмів вирівнювання між регіонами.

Ефективна регіоналізація базується на збереженні національної єдності, рівномірному розвитку та співпраці різних рівнів влади. Вона не повинна призводити до надмірної бюрократії, а має сприяти підвищенню якості управління, раціональному розподілу ресурсів та покращенню взаємодії між державою та громадянами [80, с. 44-52].

Регіоналізація виступає ключовим механізмом оптимізації державного управління, сприяючи більш ефективному розподілу владних функцій. Її реалізація має базуватися на комплексному врахуванні історичних передумов, політичних реалій, економічних можливостей та соціальних потреб. Важливим є збереження рівноваги між централізованим управлінням і регіональною автономією, що забезпечить стабільність та динамічний розвиток держави. Успішність регіоналізації значною мірою залежить від чіткого розподілу компетенцій між рівнями влади, фінансової незалежності регіонів та ефективної координації дій усіх зацікавлених сторін.

Задоволеність життям трактується як суб'єктивне сприйняття індивідом рівня

власного добробуту, що поєднує когнітивні оцінки якості життя та емоційні переживання [67]. Задоволеність життям є ключовим показником добробуту, що поєднує когнітивну оцінку якості життя та емоційне сприйняття щастя. Вона впливає на психічне та фізичне здоров'я, продуктивність праці та рівень соціальної стабільності. Висока задоволеність життям пов'язана зі зниженим рівнем стресу, кращою адаптацією до викликів, нижчим ризиком серцево-судинних захворювань і кращою якістю сну.

З огляду на її значущість, уряди багатьох країн інтегрують цей показник у державне управління. Наприклад, Бутан запровадив Індекс валового національного щастя, а ЄС та Велика Британія досліджують альтернативні підходи до вимірювання суспільного добробуту.

Зважаючи на зростання впливу соціально-політичних факторів, дослідження дедалі більше фокусуються на їхньому значенні. Використовуючи дані Світового огляду цінностей (World Values Survey, WVS), ми аналізуємо, як сприйняття корупції, ставлення до міграції, почуття безпеки та національна ідентичність впливають на рівень задоволеності життям [71].

Наукові дослідження підтверджують, що задоволеність життям визначається як особистісними, так і соціальними факторами. Оптимізм, самоповага, соціальна підтримка та релігійність позитивно корелюють із рівнем добробуту. Водночас соціально-політичні аспекти, особливо після пандемії COVID-19, мають значний вплив на рівень стресу та психічне здоров'я населення.

Методологія ґрунтується на даних сьомої хвилі World Values Survey [16], що охоплюють 3334 респондентів із Вірменії, Кенії, Марокко, Мальдівів і Венесуели. Аналіз включав попередню обробку даних, підтверджувальний факторний аналіз (CFA), моделювання структурних рівнянь (SEM), мультигруповий аналіз і логістичну регресію (OLR).

Основні результати свідчать, що корупція, національна ідентичність і безпека мають значущий вплив на задоволеність життям. Демографічні фактори (країна, соціальний статус, релігія, сімейний стан) також відіграють важливу роль. Виявлено,

що негативне ставлення до міграції не впливає безпосередньо, але посилює відчуття загрози, що, у свою чергу, знижує рівень добробуту. Це узгоджується з теорією міжгрупового конфлікту, де тривожність через міграційні процеси підсилює соціальну напруженість і відчуття небезпеки.

Таким чином, політики, спрямовані на підвищення довіри до державних інституцій, забезпечення безпеки громадян та зміцнення національної єдності, можуть мати позитивний вплив на рівень задоволеності життям населення.

РОЗДІЛ 2

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 2022-2024 РР

2.1. Роль війни у формуванні нових суспільно-політичних викликів

Повномасштабне вторгнення, що розпочалося в Україні у 2022 році, стало каталізатором глибоких суспільно-політичних змін, торкнувшись усіх аспектів життя країни. Війна суттєво трансформувала громадянське суспільство, змусивши його до безпрецедентної мобілізації та активної участі в забезпеченні як оборонних, так і соціальних потреб.

З перших днів вторгнення волонтерські ініціативи та організації громадянського суспільства (ОГС) взяли на себе значну частину функцій держави, підтримуючи як військових, так і цивільних. У 2023 році понад половина територіальних громад, які розробляли плани відновлення, залучали до цього процесу ОГС та активістів, що свідчить про зростаючий вплив громадських ініціатив. Водночас кількість благодійних організацій зросла на 43% порівняно з довоєнним періодом, що підтверджує високу самоорганізацію суспільства.

Проте, разом із посиленням громадянської активності, відбулося й зниження довіри до офіційних інституцій. Суспільне сприйняття ефективності державного управління зазнало змін, і до 2023 року значна частина українців почала віддавати перевагу громадським організаціям як більш надійним у вирішенні соціальних проблем, ніж державним чи комерційним структурам [32].

Війна суттєво вплинула не лише на громадянську активність, а й на політичну систему України, змінюючи баланс влади та динаміку демократичних процесів. В умовах воєнного стану вибори були відкладені на невизначений термін, що призвело до концентрації влади в руках виконавчої гілки та посилення ролі президента. Парламент зберіг свою діяльність, проте депутати працюють в умовах високого

рівня стресу та законодавчих обмежень. Відсутність політичної конкуренції та виборчого процесу викликає занепокоєння щодо майбутнього демократії, що активно підкреслюють представники опозиції. Колишній президент Петро Порошенко та экс-прем'єр-міністр Юлія Тимошенко вже почали посилювати свою політичну активність, що свідчить про підготовку до майбутніх змін у владному розкладі.

Разом із цим війна стала каталізатором для формування нового покоління політичних лідерів. Громадські активісти та волонтери, які проявили себе у кризових умовах, здобули значний авторитет серед суспільства. Їхній досвід самоорганізації, оперативного ухвалення рішень та допомоги населенню може стати основою для майбутньої трансформації політичної еліти.

Особливо сильно війна позначилася на молодому поколінні українців. Переживши значні соціальні та психологічні випробування, молодь все більше занепокоєна питаннями здоров'я – як власного, так і рідних. Станом на червень 2024 року це хвилювало 42% молодих людей, а проблеми психічного здоров'я стали актуальними для 25% опитаних, що свідчить про зростаючий рівень стресу та тривожності. Масштабні демографічні зміни також стали викликом: понад 8,1 мільйона українців залишили країну, значна частина з яких – молодь.

У такій ситуації активна участь громадян у волонтерських ініціативах та місцевому самоврядуванні сприяє становленню нових політичних підходів, заснованих на відкритості, відповідальності та ефективному управлінні. Попри складні умови, саме громадська мобілізація та поява нових лідерів можуть стати рушієм демократичних змін у повоєнній Україні [32].

Попри виклики воєнного часу, Україна змушена здійснювати структурні реформи, зокрема у сфері судочинства, що є ключовою вимогою міжнародних партнерів та критичною необхідністю для внутрішньої стабільності. Відсутність дієвих механізмів правосуддя та корупційні скандали, що раніше підривали довіру до судової системи, стали причиною глибоких змін у цьому секторі.

26 лютого 2025 року Верховна Рада ухвалила рішення про створення нових

високих судів, які спеціалізуватимуться на розгляді політичних спорів. Це рішення не лише відповідає міжнародним зобов'язанням України, а й відкриває шлях до продовження фінансової підтримки від Міжнародного валютного фонду. Нові судові інституції замінять дискредитовані органи, відомі корупційними практиками, а процес відбору суддів відтепер контролюватиметься міжнародними експертами.

Такий підхід покликаний забезпечити незалежність судової влади, зменшити політичний тиск на правосуддя та створити умови для ефективного вирішення конфліктних питань у законодавчому полі. Запровадження цих змін є не лише технічною реформою, а й важливим кроком у напрямку зміцнення верховенства права та демократичних стандартів у післявоєнній Україні [78].

Війна не лише змінила політичний устрій та судову систему України, а й стала рушійною силою глибоких трансформацій у культурній та релігійній сферах. Прискорення процесів деколонізації та дерусифікації стало одним із ключових напрямів національної політики, спрямованої на утвердження української ідентичності та подолання імперського спадку.

21 березня 2023 року Верховна Рада ухвалила закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні та деколонізацію топонімії». Цей нормативний акт закріпив правові механізми для перейменування географічних об'єктів, пов'язаних із колоніальним минулим, та усунення символів, що популяризують російську імперську ідеологію. Активну роль у цьому процесі відіграють місцеві громади, які обирають нові назви, що відображають національну історію та культурну спадщину.

Водночас питання релігійних організацій на тлі війни набули особливого значення. 20 серпня 2024 року парламент ухвалив закон «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій», що забороняє функціонування релігійних установ, керівні центри яких розташовані в державі-агресорі. Це рішення безпосередньо торкнулося Української православної церкви Московського патріархату, спричинивши широкий резонанс як усередині країни, так і на міжнародному рівні. Закон спрямований на зменшення зовнішнього впливу на

релігійну сферу та зміцнення національної безпеки.

Зміни в геополітичному середовищі також продовжують впливати на Україну. Перемога Республіканської партії на виборах у США у 2024 році потенційно може скоригувати політику Вашингтона щодо України, зокрема в питаннях військової допомоги та санкційного тиску на Росію. В умовах зростаючих викликів перед українською дипломатією постає завдання збереження стратегічної підтримки міжнародних партнерів та адаптації до нових реалій світової політики [12].

Геополітичні зміни та внутрішні трансформації відбуваються на тлі триваючих викликів у сфері національної безпеки та оборони. У III кварталі 2024 року Україна зіткнулася з посиленням загроз, спричинених незмінною агресивною позицією Росії та ризиком затягування війни. Кремль продовжує висувати ультимативні вимоги, що унеможлиблює будь-які компроміси, здатні забезпечити справедливий мир.

У цих умовах перед Україною стоїть нагальне завдання – розробка реалістичної та узгодженої з міжнародними партнерами стратегії завершення війни. Це потребує комплексного підходу, що включає як військові, так і дипломатичні зусилля, спрямовані на відновлення територіальної цілісності та суверенітету. Посилення оборонного потенціалу, зокрема через міжнародну військову допомогу, має йти паралельно з активною дипломатичною діяльністю, спрямованою на консолідацію міжнародної підтримки та посилення санкційного тиску на агресора.

Таким чином, ключовим викликом для України залишається не лише протидія безпосереднім загрозам, а й стратегічне планування, що визначатиме майбутній формат безпекової архітектури країни та її місце у світовому порядку [41].

Ескалація війни не лише загострила питання національної безпеки, а й суттєво змінила внутрішньополітичні процеси в Україні. Агресія Росії вплинула на зовнішню політику, водночас активізувавши політичну мобілізацію українського суспільства. Різке зростання національної свідомості та патріотизму стало визначальним чинником у формуванні нових політичних тенденцій. Війна також остаточно пододала нав'язаний радянською ідеологією комплекс меншовартості, зміцнивши відчуття українців як єдиної нації зі своєю мовою, культурою та

історичною самобутністю. Поняття патріотизму та національної гордості набули реального змісту, що сприяло зростанню громадянської відповідальності та активності [26].

Консолідація суспільства стала ключовим фактором у зміцненні державності. Від початку повномасштабного вторгнення рівень довіри до Збройних сил України та волонтерського руху суттєво зріс, адже громадянське суспільство взяло на себе значну частину завдань із підтримки армії та цивільного населення. Українська національна ідея відіграла вирішальну роль у збереженні єдності, протидії інформаційним атакам та спробам розколоти країну. Саме завдяки цьому широкомасштабне вторгнення консолідувало українців як ніколи раніше [55].

Однак адаптація політичної системи до умов війни супроводжувалася численними викликами. Перед державою постала необхідність розробки оперативних механізмів реагування на загрози національній безпеці та збереження суверенітету. Це вимагало ухвалення нових законодавчих ініціатив, спрямованих на посилення обороноздатності країни, зміцнення міжнародних союзів та прискорення євроінтеграції. Війна зробила європейський напрямок ще більш критичним, адже підтримка західних партнерів у військовій, фінансовій та політичній сферах стала ключовою для стабільності України.

Хоча політичний ландшафт зазнав значних змін, принципова структура державного управління залишилася незмінною. Демократичні механізми продовжують функціонувати, хоча зросла роль центрального керівництва, яке взяло на себе основну відповідальність за мобілізацію ресурсів та ухвалення критичних рішень в екстремальних умовах [50]. Війна змінила пріоритети державної політики, посиливши увагу до оборонного сектору, військової стратегії та безпеки, але не призвела до повної трансформації системи влади.

Разом із цим мобілізація військових і економічних ресурсів вимагала змін у бюджетному плануванні та державному управлінні, що спричинило значні соціальні та економічні трансформації. Особливої уваги потребували захист прав військовослужбовців, ветеранів та внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Було

ухвалено низку законодавчих ініціатив, що передбачають розширення соціальної підтримки, реабілітацію ветеранів, забезпечення житлом ВПО та створення механізмів реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Таким чином, війна активізувала політичні процеси, зміцнила державні інституції та прискорила адаптацію політичної системи до нових викликів. Політична мобілізація, посилена соціальними змінами, формує складну динаміку всередині країни. Волонтерська діяльність і громадянська активність згуртовують суспільство, що позитивно впливає на політичну єдність і моральний дух. Водночас економічна нестабільність та психологічні навантаження можуть створювати ризики для довіри до державних інституцій і потенційно послаблювати економічний потенціал країни. Ефективне реагування на ці виклики стане визначальним фактором у стабілізації політичної ситуації та подальшій інтеграції України до європейської спільноти [14, с. 32, 34].

Війна не лише активізувала політичні процеси в Україні, а й стала поштовхом до глибоких суспільних трансформацій, які впливають на політичні запити громадян та структуру державної влади. Період 2022–2024 років став часом випробувань, що вимагали оперативних рішень, адаптації та пошуку нових форм політичної взаємодії.

Здатність українського суспільства до самоорганізації, поряд із інституційною спроможністю держави ефективно діяти в умовах кризи, стали визначальними факторами стійкості країни. Як зазначає Г. Зеленько, ці дві системи продовжують розвиватися прискореними темпами, проте слід враховувати й ризики посттравматичного синдрому в суспільстві. Війна та її наслідки можуть спричинити радикалізацію частини громадян, що вимагатиме особливої уваги до процесу оновлення влади. Якщо цього не зробити вчасно, повернення старих негативних практик, таких як вплив олігархів на політику та медіа, може викликати гостру суспільну реакцію, особливо з боку ветеранів та активної громадськості. Це, у свою чергу, вплине на стабільність держави та конкуренцію в політичному просторі [26].

Політична мобілізація, спричинена війною, супроводжується не лише зростанням активності громадян, а й структурними змінами у політичному середовищі. За словами В. Горбача, нова реальність поділяє суспільство на тих, хто активно включився у політичні процеси – як виборці, активісти чи політики, – та тих, хто залишився соціально вразливим. Це може створити нову лінію електорального протистояння між патріотично налаштованими громадянами та тими, хто очікує підтримки від держави за патерналістською моделлю.

Водночас слід враховувати, що політичний процес в умовах війни є нелінійним. Як зазначає О. Розумний, сьогодні опозиція фактично позбавлена простору для критики влади, оскільки панує суспільний консенсус щодо єдності нації. Однак після завершення війни накопичені зміни можуть вийти у відкритий простір, що суттєво трансформує політичний ландшафт. Ключовим фактором стане час між завершенням воєнного стану та першими виборами, адже від тривалості цього періоду залежатиме рівень політичної напруги [55].

Окремим викликом для політичної системи є зміна локації значної частини виборців. Масова внутрішня міграція та виїзд громадян за кордон вимагають пошуку механізмів їх залучення до виборчого процесу, включаючи дистанційне голосування. Від термінів завершення війни залежатиме й швидкість повернення демократичних процедур, зокрема виборів. Як зауважує І. Павленко, різні регіони України включатимуться у політичне життя неоднаково – деокуповані території потребуватимуть більше часу для адаптації. Це може призвести до ситуації, коли західні області матимуть значний вплив на формування майбутнього політичного простору. В. Горбач не погоджується з цією думкою, вказуючи на те, що рівень патріотизму та політичної активності зростає повсюдно, і навіть традиційно менш активні регіони можуть виявитися ключовими гравцями на новій політичній мапі країни.

Окрім просторового фактора, важливим залишається питання взаємодії влади та суспільства після війни. Залежно від швидкості відновлення виборчих процесів, українці можуть висунути запит на розширення механізмів громадської участі в

ухваленні рішень. Як зазначає І. Павленко, це стане викликом для влади, яка змушена буде активніше взаємодіяти з громадянами через петиції, громадські обговорення та нові формати комунікації, насамперед на місцевому рівні.

Таким чином, політична ситуація в Україні формується під впливом глибоких змін у суспільстві, викликаних війною. Попри єдність, яка стала ключовим фактором спротиву агресору, після завершення війни політична система матиме справу з радикальними запитами громадян, питаннями реінтеграції виборців і необхідністю уникнути політичної поляризації. Як саме розвиватимуться ці процеси, значною мірою визначатиметься швидкістю повернення до демократичних процедур та готовністю влади до відкритого діалогу з суспільством [47].

Розвиток політичного простору України під час війни тісно пов'язаний із безпрецедентною активізацією громадянського суспільства. Повномасштабне вторгнення, що триває з 2022 року, спонукало понад 50% українців долучитися до різних форм громадської діяльності – від волонтерства до фінансової підтримки армії. Волонтерський рух став не лише потужною опорою для Збройних сил України, а й важливим елементом суспільно-політичних процесів, що впливає на функціонування державних інституцій.

Взаємодія між волонтерами та політичними елітами має як кооперативний, так і конфліктний характер. Багато волонтерських організацій взяли на себе функції, які держава не завжди встигає виконувати, зокрема матеріально-технічне забезпечення військових. Одним із найяскравіших прикладів такої співпраці є фонд «Повернись живим», який став ключовим каналом підтримки армії [37]. Водночас цей процес актуалізував суспільну дискусію про ефективність державного управління, викликаючи критику політичних еліт через повільність або недостатню прозорість їхніх рішень.

Для збереження стабільності та легітимності влади в умовах війни українське керівництво змушене оперативно реагувати на виклики, що позначається на внутрішній політиці. Постійна загроза з боку Росії формує нові управлінські стратегії, спрямовані на зміцнення суспільної довіри та ефективність державних

інституцій. Динаміка довіри до політичного керівництва демонструє значні зміни: у 2022 році підтримка президента Володимира Зеленського зросла з 37% до понад 85% [22]. Така висока легітимність влади в умовах кризи забезпечує стабільність політичної системи, але водночас створює додатковий тиск на державне керівництво.

Взаємодія між державою та громадянським суспільством є критично важливою не лише для ефективного управління в умовах війни, а й для майбутньої реконструкції країни. Принципи прозорості, підзвітності та відкритого діалогу мають стати основою для вироблення нових механізмів ухвалення рішень. Подальший розвиток України залежатиме від того, наскільки ефективно політичні еліти зможуть інтегрувати громадянське суспільство у процеси управління, забезпечуючи стійкість демократичних інститутів і адаптацію державної системи до викликів повоєнного періоду [40, с. 91].

Війна не лише трансформувала політичну культуру, а й загострила суперечність між горизонтальними, мережевими структурами громадянського суспільства та традиційною ієрархічною моделлю управління. В умовах бойових дій українське військово-політичне керівництво, спираючись на ієрархічні принципи управління, забезпечило ефективну координацію зусиль. Це сприяло зміцненню державних інституцій, але водночас сформувало новий тип організаційної культури, що впливатиме на політичні процеси в майбутньому.

Нове покоління політиків, більшість з яких пройшли війну, безпосередньо засвоїло принципи суворої дисципліни та чіткої субординації. Вони переконалися у відносній ефективності жорсткої вертикалі, що забезпечувала злагодженість військових дій, і, найімовірніше, намагатимуться відтворювати ці моделі у політичному житті в мирний час. Це може призвести до очікувань беззаперечного виконання партійних рішень та централізації управління у політичних структурах, що суперечитиме традиціям демократичного плюралізму.

Однак, неминуче зіткнення з більшою політичною різноманітністю та необхідністю компромісів може викликати фрустрацію у тих, хто звик до чіткої

вертикалі. У разі неспроможності адаптуватися до реалій мирного політичного процесу це загрожує пасивацією, униканням політичної активності та можливою кризою внутрішньопартійної демократії [48, с. 24].

Формування нової політичної еліти в повоєнний період стане неминучим наслідком трансформацій, які відбулися під час війни. Значна частина ветеранів, добровольців і волонтерів, які набули унікального досвіду організації, мобілізації та відповідальності, прагнутиме впливати на майбутнє країни. Їхня активність у публічному політичному просторі неминуче зростатиме, адже війна загострила відчуття причетності до державотворчих процесів і необхідності змін.

Дехто вже сьогодні використовує воєнний контекст для здобуття політичного капіталу, інші лише згодом усвідомлять свою роль у новій реальності. Проте незалежно від мотивації цей процес не буде простим. Війна сформувала чіткий світоглядний поділ на «своїх» і «чужих», що може ускладнити політичні дискусії, які за своєю природою потребують компромісу та гнучкості. Перехід від фронтової чіткості до складних і багаторівневих політичних процесів вимагатиме адаптації, а травматизація досвіду війни може накладати відбиток на поведінкові моделі нових лідерів.

Ймовірно, у повоєнний період багато колишніх військових обіймуть державні посади або стануть частиною виборного процесу. Це відкриває перспективи для якісного оновлення політичної системи, проте ефективність цього переходу залежатиме від раціонального підходу виборців. Важливо, щоб суспільство оцінювало не лише особисту харизму чи військовий досвід кандидатів, а й здатність до стратегічного мислення, конструктивного діалогу та державницького управління. Успіх цього процесу визначить, чи зможе Україна поєднати енергію змін із інституційною стабільністю та демократичними принципами [49, с. 106].

Отже, війна спричинила масштабні трансформації в українському суспільстві та політичній системі, змінивши баланс влади та підвищивши роль громадянського суспільства. Концентрація виконавчої влади, відтермінування виборів та поява нових політичних лідерів створюють умови для потенційних змін у політичному

ландшафті після завершення бойових дій. Водночас війна посилила суспільну мобілізацію, зміцнила національну свідомість та стала каталізатором реформ, зокрема у сфері правосуддя та безпеки.

2.2. Адаптація державних інституцій до умов воєнного часу

Військова агресія Росії виявила численні слабкі місця та застарілі підходи у функціонуванні державних інституцій України, що були сформовані в перші роки незалежності. Однією з ключових проблем стала недостатня готовність органів влади до швидкого реагування на загрози такого масштабу, а також обмежена ефективність механізмів стримування агресії та забезпечення обороноздатності країни. Це висвітлювало необхідність глибокої адаптації державних структур до умов війни, що вимагало переосмислення їхньої ролі в системі національної безпеки.

Одним із ключових напрямків адаптації стало посилення мілітаризації органів державної влади. Цей процес набув особливого значення після 2014 року, коли анексія Криму та війна на Донбасі продемонстрували критичну потребу у зміцненні оборонного сектору. У відповідь на ці виклики було започатковано масштабну реформу безпекової сфери, що передбачала не лише розширення ресурсної бази армії, а й підвищення координації між цивільними та військовими структурами.

Мілітаризація державних інституцій стала не просто вимушеним заходом, а стратегічним рішенням, яке дозволило створити більш стійку систему управління в умовах воєнного часу. Це включало розширення функцій військових адміністрацій, зміцнення вертикалі командування, активне залучення резервістів і територіальної оборони до структур безпеки. Водночас цей процес вимагав балансування між збереженням демократичних принципів і необхідністю швидкого ухвалення рішень в умовах постійної загрози.

Кульмінацією цього процесу стало повномасштабне вторгнення Росії у 2022

році, яке підтвердило ефективність здійснених змін. Попри значні виклики, державні інституції змогли зберегти керованість, забезпечити координацію оборонних заходів та налагодити стратегічну взаємодію з міжнародними партнерами. Це свідчить про суттєвий рівень адаптації державного апарату до реалій війни, що є ключовим фактором стійкості України в умовах тривалого протистояння [9, с. 65].

Попри необхідність зміцнення обороноздатності держави, баланс між мілітаризацією та дотриманням прав і свобод громадян залишається ключовим викликом у процесі адаптації державних інституцій до умов війни. Посилення владних повноважень, яке неминуче супроводжує воєнний стан, містить ризики зловживань, що потребує ефективних механізмів контролю та забезпечення верховенства права.

Окрему проблему становить державне управління на тимчасово окупованих територіях та в зонах активних бойових дій. Війна значно ускладнила гарантування прав громадян у цих регіонах, що свідчить про обмеженість державних механізмів у таких умовах [75]. Руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів та нестача ресурсів призводять не лише до проблем із забезпеченням базових потреб населення, а й ускладнюють адміністративне управління, зокрема ведення документації, організацію евакуації та створення гуманітарних коридорів.

З метою підвищення ефективності державного управління в цих умовах було запроваджено військово-цивільні адміністрації, що діють відповідно до статті 3 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» [3]. Їхня структура поєднує публічних управлінців та військових фахівців, що дозволяє оперативно ухвалювати рішення та забезпечувати стабільність на звільнених територіях. Завдяки залученню кадрових військовослужбовців і правоохоронців із відповідною підготовкою такі адміністрації сприяють зміцненню державного контролю та безпеки навіть у критичних зонах.

Війна також загострила соціальні проблеми, зокрема збільшення потреби у підтримці внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Соціальна робота набула особливого значення, оскільки значна частина населення опинилася у вкрай

складному становищі та потребує доступу до життєво необхідних послуг. Водночас організація соціального забезпечення стикнулася з проблемами координації через реформи децентралізації, що розпочалися ще до війни. Делегування широкого спектра повноважень у соціальній сфері місцевим громадам призвело до нерівномірного рівня підтримки, оскільки не всі територіальні громади мали однакові ресурси та можливості для забезпечення потреб постраждалих.

Попри ці труднощі, децентралізація в цілому позитивно вплинула на адаптацію державного управління до умов воєнного часу. Розширення повноважень місцевої влади дозволило оперативніше реагувати на виклики, самостійно розв'язувати проблеми та контролювати якість надання публічних послуг. Це доводить, що попри війну, реформи децентралізації сприяють зміцненню державних інституцій та покращенню управлінських процесів, роблячи систему більш гнучкою та адаптивною до кризових ситуацій [79].

Війна стала випробуванням не лише для центральної влади, а й для місцевого самоврядування, яке підтвердило свою здатність до ефективного розподілу ресурсів та оперативного реагування на кризові виклики. Децентралізація, що почалася задовго до повномасштабного вторгнення, продемонструвала свою життєздатність, дозволяючи громадам згуртовуватися, забезпечувати першочергові потреби та адаптуватися до умов воєнного часу.

Одним із ключових досягнень цієї реформи стало створення мережі центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), які сьогодні функціонують у понад 800 населених пунктах. Їхня поступова розбудова забезпечує громадянам доступ до необхідних сервісів навіть в умовах війни, що є критично важливим для підтримання стабільності управлінських процесів на місцевому рівні.

Разом із тим, війна створила нові виклики для державної служби, яка змушена адаптуватися до безпрецедентних завдань. Це вимагає масштабної програми підвищення кваліфікації державних службовців, обміну досвідом та впровадження практик кризового управління. Оскільки чиновники на всіх рівнях стикаються із ситуаціями, які раніше виходили за межі їхньої компетенції, навчання стає не лише

інструментом професійного розвитку, а й необхідною умовою ефективного державного управління в умовах воєнного стану.

Однак найскладніше випробування для державних інституцій розпочнеться після завершення бойових дій. Україна постане перед завданням виходу з економічної кризи, спричиненої руйнуванням інфраструктури, демографічними втратами та масовою міграцією населення. Від того, наскільки оперативно та стратегічно влада підійде до цих викликів, залежатиме стабільність країни у повоєнний період. Це вимагатиме перегляду підходів до економічного розвитку, відновлення ключових галузей та ефективного використання як внутрішніх, так і міжнародних ресурсів для відбудови країни [51, с. 10-11].

Введення воєнного стану кардинально змінило функціонування виконавчої влади України, змусивши Кабінет Міністрів та інші державні органи адаптуватися до умов війни. Указом Президента було зобов'язано уряд реалізувати заходи правового режиму воєнного стану, забезпечити фінансування відповідних потреб і координувати співпрацю з військовим командуванням. Обласні, Київська міська державні адміністрації та органи місцевого самоврядування отримали завдання формувати ради оборони та сприяти реалізації воєнних заходів [4].

З перших днів повномасштабного вторгнення Кабінет Міністрів України запровадив комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування державного апарату в умовах війни. Одним із пріоритетів стало створення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, що стало ключовим елементом у виконанні міжнародних зобов'язань України. Крім координаційної діяльності, штаб виконує гуманітарну місію, підтримуючи діалог із родинами полонених та зниклих безвісти військовослужбовців, що сприяє уточненню їхнього реєстру [2].

У межах міжнародного гуманітарного права Україна була зобов'язана створити Довідкове бюро у справах військовополонених та цивільного населення. Кабінет Міністрів поклав ці функції на державне підприємство «Український національний центр розбудови миру», що підпорядковується Міністерству з питань реінтеграції

тимчасово окупованих територій [7]. Законодавчі зміни, ухвалені у березні 2022 року, визначили механізм створення цієї установи та її ключові повноваження. Однак виклики, зумовлені затягуванням війни та зростанням кількості звернень щодо примусової депортації, зниклих безвісти та військовополонених, ставлять під сумнів спроможність установи ефективно обробляти великий обсяг інформації [60].

Адаптація державного управління до воєнних реалій не обмежується лише питаннями безпеки. Вже через рік після вторгнення прем'єр-міністр України оголосив про продовження реформ державного управління, спрямованих на зменшення кількості чиновників та розмежування функцій уряду. Передбачається, що міністерства зосередяться на формуванні політики, а не на управлінні господарськими процесами, що є необхідною умовою подальшої європейської інтеграції [64].

Разом із тим, значні зміни відбулися у виконавчій вертикалі. 24 лютого 2022 року президентським указом було створено військові адміністрації, які отримали значно розширені повноваження у порівнянні з обласними та районними державними адміністраціями [5]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не лише надав цим адміністраціям нові функції, а й змінив їхню пріоритетність, зміцнивши виконавчу вертикаль президента та посиливши здатність центральної влади контролювати ситуацію на місцях.

Збільшення повноважень військових адміністрацій дозволило ефективніше управляти бюджетними ресурсами, регулювати земельні відносини та координувати місцеву політику. Водночас це створює виклик для майбутнього місцевого самоврядування: тривалість особливого режиму управління може вплинути на модель розподілу влади після війни. Невизначеність щодо змін до Конституції України, а також відсутність нових законів «Про місцеві адміністрації» та «Про службу в органах місцевого самоврядування» ставлять питання щодо майбутньої організації державної влади після завершення воєнного стану. Військові адміністрації, що наразі є тимчасовими структурами, вже стали вагомим чинником впливу на регіональну політику, що може змінити політичний ландшафт країни у

повоєнний
с. 93-95].

період

[56,

Адаптація державних інституцій до умов воєнного часу не обмежується лише військово-адміністративним управлінням і реформуванням виконавчої влади. Критично важливими стали питання функціонування освітньої, медичної та соціальної сфер, які змушені були оперативно змінювати свої підходи для продовження роботи в умовах війни.

Одним із яскравих прикладів такої адаптації стала організація освітнього процесу. У регіонах, що постійно перебувають під загрозою обстрілів, навчальні заклади можуть працювати лише за умови наявності укриттів. Харків, як одне з найбільш постраждалих міст, впровадив унікальне рішення – підземну школу у приміщеннях метрополітену, де в безпеці навчаються понад тисяча дітей. Також у місті за підтримки донорів почали зводити спеціалізовані підземні укриття при навчальних закладах, однак їхня кількість все ще залишається недостатньою. Водночас стрімке зростання приватних шкіл, які працюють без належних бомбосховищ, створює додаткові ризики [4].

Не менш складною є ситуація в системі охорони здоров'я. За час повномасштабної війни було пошкоджено 1468 медичних закладів, з яких 193 – повністю зруйновані. Через обмежену можливість переходу на дистанційний формат роботи, лікарні були змушені пристосовуватися до нових умов – евакуювати пацієнтів, організовувати укриття або мінімізувати ризики через інші заходи безпеки. Для утримання персоналу в регіонах поблизу лінії фронту уряд запровадив фінансові надбавки, однак їх розмір залишався недостатнім, особливо для молодшого медичного персоналу, що впливало на кадрову стабільність у прифронтових зонах [2].

Соціальні послуги, зокрема догляд за людьми похилого віку, також зазнали серйозних викликів. На початку вторгнення евакуація мешканців пансіонатів не завжди проводилася вчасно, що призвело до їхнього опинення під обстрілами або в окупації. Навіть після евакуації приймаючі громади стикнулися з труднощами у

розміщенні цих людей, особливо якщо вони мали фізичні обмеження. Додаткове навантаження лягло на соціальних працівників, чия кількість зменшувалася, що ще більше ускладнювало ситуацію. Якщо питання догляду за дітьми активно обговорюється на державному рівні, то проблеми літніх людей залишаються менш помітними у суспільному дискурсі, хоча потребують не меншої уваги [29].

Таким чином, війна змусила державні інституції змінювати підходи до забезпечення життєво необхідних послуг. Освіта, медицина та соціальний захист поступово адаптуються до нової реальності, однак ці зміни вимагають подальшого вдосконалення та підтримки, щоб забезпечити сталий функціонал критично важливих сфер у воєнний та повоєнний період [28].

Місцеве самоврядування в Україні під час війни продемонструвало високу стійкість, ставши ключовою опорою для територіальної оборони, підтримки внутрішньо переміщених осіб та забезпечення базових потреб громад. Проте оновлене законодавство, спрямоване на посилення механізмів прямої демократії, не врахувало специфіки воєнного стану та ролі військових адміністрацій, що створює правові колізії у функціонуванні місцевих органів влади. Невизначеність у питаннях проведення місцевих виборів та правовий статус військових адміністрацій потребують врегулювання через ухвалення відповідних законодавчих змін, що забезпечать ефективність місцевого самоврядування та його демократичний розвиток.

Водночас у 2024 році виконавча влада України продовжила адаптацію до умов війни, стабілізувавши відтік кадрів та реформувавши систему оплати праці для підвищення конкурентоспроможності в державному секторі. Проте основні виклики залишаються, зокрема необхідність посилення спроможності Кабінету Міністрів у формуванні державної політики. Законодавчий процес залишається складним через велику кількість законодавчих ініціатив, ініційованих депутатами без належної експертизи та підготовки. Завершення реформування міністерств, зміцнення ролі уряду в розробці політики та відновлення конкурентного набору кадрів на державну службу залишаються ключовими пріоритетами для забезпечення ефективного

державного управління.

Громадянське суспільство продовжує відігравати ключову роль у підтримці стійкості країни, залучаючи ресурси для гуманітарних та оборонних потреб. Крім того, воно залишається важливим джерелом експертизи для уряду, зокрема в питаннях європейської інтеграції. Водночас у контексті воєнного стану держава повинна забезпечити належні умови для його діяльності, уникаючи надмірного втручання або створення регуляторних бар'єрів. Це особливо актуально, враховуючи кадровий дефіцит у секторі та зростаючу потребу в громадському контролі над державними процесами.

Разом із тим, у 2024 році зафіксовано 46 випадків атак та тиску на правозахисників і журналістів, що ставить під загрозу демократичні цінності та принципи свободи слова. Якщо така динаміка збережеться, загальна кількість подібних випадків перевищить показники попередніх років. Додаткові загрози створюють законодавчі ініціативи, такі як обмеження доступу до Єдиного державного реєстру судових рішень, що підриває публічну прозорість і підзвітність судової системи. Водночас українські антидискримінаційні закони залишаються недостатньо розвиненими порівняно зі стандартами ЄС, що ускладнює захист маргіналізованих груп. Недостатня кримінальна реакція на злочини на ґрунті ненависті, а також відсутність ефективних механізмів захисту жертв створюють серйозні виклики для забезпечення верховенства права та дотримання прав людини в умовах війни [29, с. 6-7].

Таким чином, адаптація державного управління та громадянського суспільства до умов війни відбувається нерівномірно, що потребує комплексних змін у правовій та інституційній сферах. Реформа місцевого самоврядування, посилення ролі виконавчої влади, а також захист громадянських прав і свобод залишаються критично важливими для збереження демократичних процесів та зміцнення стійкості країни.

2.3. Громадська активність та її вплив на суспільно-політичну ситуацію в умовах російсько-української війни

Зростання громадської активності в 2022 році стало одним із ключових факторів стійкості українського суспільства в умовах війни. Значне збільшення кількості громадських організацій свідчить про високий рівень самоорганізації громадян, які взяли на себе вирішення критично важливих завдань. Громадянське суспільство стало рушійною силою у наданні гуманітарної допомоги, підтримці внутрішньо переміщених осіб, розвитку волонтерських ініціатив та забезпеченні інформаційної безпеки.

Активізація громадських рухів значно вплинула на суспільно-політичну ситуацію, адже така мобілізація громадян сприяла зміцненню демократичних процесів, підвищенню відповідальності влади та створенню альтернативних механізмів вирішення кризових ситуацій. Волонтерські мережі стали не лише засобом підтримки армії та цивільного населення, а й важливим чинником суспільної консолідації, що підсилює стійкість держави перед викликами війни.

Найвищий рівень громадської активності зафіксований у Києві, Київській, Львівській, Харківській, Дніпропетровській та Одеській областях, що пояснюється

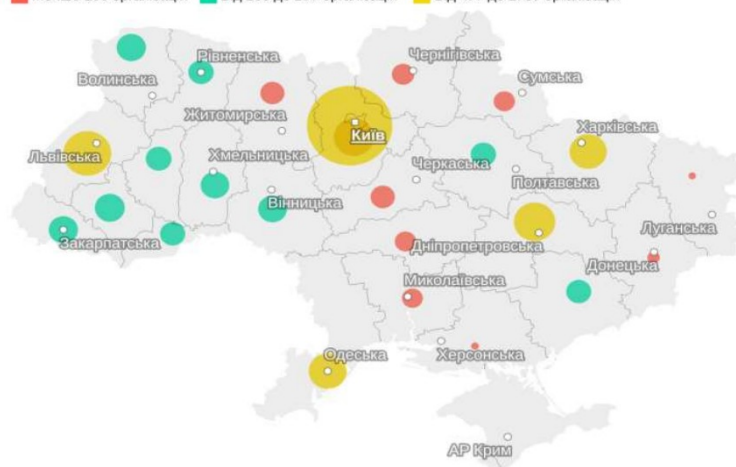
як високою концентрацією населення, так і наявністю потужних ресурсних, організаційних і логістичних можливостей. У цих регіонах активно працюють волонтерські штаби, гуманітарні центри, а також організації, які займаються правозахисною та соціальною діяльністю.

Таким чином, громадянська активність стала не лише реакцією на виклики війни, а й важливим інструментом суспільної трансформації. Вона сприяє підвищенню відповідальності влади, посиленню громадського контролю над політичними процесами та зміцненню демократичних інститутів. У довгостроковій перспективі цей фактор може стати визначальним для подальшого розвитку громадянського суспільства та формування нових суспільно-політичних тенденцій в Україні [18].

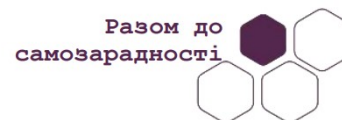
Аналіз даних державного реєстру

Кількість нових зареєстрованих благодійних та громадських організацій в 2022 році за областями

■ Менше 200 організацій ■ Від 203 до 299 організацій ■ Від 477 до 2709 організацій

Джерело: Дані відкритих реєстрів (отримані через сервіс Opendatabot) • Створено за допомогою Datawrapper

Найбільша кількість нових БО і ГО в 2022 році з'явилися в Києві, Київській області, Львівській, Харківській, Дніпропетровській та Одеській областях.

Рис. 2.1. Аналіз даних державного реєстру 2022 р.

Українське громадянське суспільство відіграє набагато ширшу роль, ніж традиційно властиво для демократичних країн. Воно не лише займається волонтерською та гуманітарною діяльністю, а й активно впливає на законодавчі процеси – розробляє нормативні ініціативи, сприяє їх ухваленню та контролює їхню реалізацію. У складних умовах війни громадські організації виступають

посередниками між владою та суспільством, сприяючи ефективній комунікації та адаптації державної політики до реальних потреб громадян.

Початок повномасштабного вторгнення змусив український уряд взяти на себе більшу відповідальність за захист населення, однак саме громадянське суспільство стало ключовим фактором стабільності, мобілізуючи ресурси та підтримуючи державні інституції. З огляду на масштаб викликів, суспільна довіра до громадських організацій продовжує зростати, а їхня роль виходить далеко за межі традиційної допоміжної функції. В умовах, коли громадяни значною мірою покладаються на ініціативи волонтерів та активістів, українське громадянське суспільство перетворюється на один із центральних стовпів соціальної та політичної стабільності.

Рис. 2.2. Форми участі НУО у відновленні

Повномасштабна війна не лише змінила пріоритети громадянського суспільства, а й суттєво вплинула на сам принцип його функціонування. Організації,

які раніше могли змагатися за ресурси та вплив, нині все частіше об'єднують зусилля задля досягнення спільної мети – підтримки українського суспільства та боротьби з агресором. Співпраця між неурядовими організаціями стала однією з визначальних рис цього періоду, що сприяє ефективнішій координації дій та збільшенню суспільної довіри до них.

Очікування громадян щодо діяльності громадських ініціатив зросли, так само як і довіра до уряду та горизонтальних зв'язків у суспільстві. Відчуття колективної відповідальності та взаємопідтримки набуло особливого значення, а громадянське суспільство стало не просто партнером держави, а її невід'ємною складовою. Тенденція до активної участі НУО у процесах ухвалення рішень спостерігалася ще після Революції Гідності, коли співпраця з урядом стала масштабнішою. Важливим кроком у цьому напрямку стало приєднання України до міжнародної ініціативи «Відкритий Уряд», яка спрямована на забезпечення прозорості, відкритості влади та участі громадян у державному управлінні.

Одним із найуспішніших прикладів взаємодії держави та громадянського суспільства стала реформа децентралізації, що передала більше повноважень та ресурсів місцевим громадам. Якщо раніше регіональні адміністрації перебували під впливом олігархічних структур, то зараз органи місцевого самоврядування отримали реальні інструменти для управління та контролю над розподілом публічних послуг. Громадські організації відіграють важливу роль у підтримці місцевих ініціатив, сприяючи прозорості та підзвітності цих процесів.

Окремо варто відзначити діяльність НУО у сфері відновлення країни. Громадські організації активно залучаються до документування воєнних злочинів та руйнувань, створюючи інструменти для ефективного управління процесом відбудови. Наприклад, «Антикорупційний штаб» ініціював проєкт «Карта руйнувань і відновлення», який збирає інформацію про пошкоджені об'єкти та хід реконструкційних робіт. Київська школа економіки та її партнери запустили ініціативу «росія заплатить» для системного збору даних про завдані збитки, а коаліція RISE Ukraine разом із державними органами створила цифрову платформу

DREAM для прозорого моніторингу процесів відбудови.

За результатами опитування 87 громадських організацій, більшість із них зосереджені на сферах освіти, децентралізації, місцевого самоврядування, допомоги внутрішньо переміщеним особам та підтримки ветеранів. Це свідчить про те, що громадянське суспільство продовжує адаптуватися до викликів війни, не лише підтримуючи населення, а й формуючи основу для довгострокової стабільності та розвитку країни.

Сфери експертизи опитаних НУО (станом на середину 2023 року)

Сфера експертизи	Кількість відповідей
Освіта/просвіта	19
ВПО/робота з ветеранами	19
Децентралізація та місцеве самоврядування	8
Розвиток інших ОГС	7
Охорона здоров'я	7
Цифровізація	7
Публічні фінанси	7
Правозахисна	6
Антикорупційна	6
Зовнішня політика/євроінтеграція	6
Енергетика	4
Екологія	3
Агросфера	2
Інше	10

Рис. 2.3. Сфери експертизи опитаних НУО (станом на середину 2023 року)

Громадські організації відіграють ключову роль у відновленні України, застосовуючи різні методи – від проведення досліджень до навчальних програм і цифрових рішень. Проте їхня діяльність здебільшого зосереджена на швидких проєктах, як-от евакуація чи ремонт інфраструктури, тоді як довгострокові стратегії залишаються менш пріоритетними.

Фінансування залишається однією з головних проблем для НУО, оскільки донори змінили пріоритети, а кадровий дефіцит через міграцію ще більше ускладнює ситуацію. Попри це, громадянське суспільство досягає значних результатів. Так, ініціатива «Карта руйнувань і відновлення» документує збитки, а система DREAM забезпечує прозорість реконструкції. Інші організації працюють над інтеграцією ветеранів, допомогою переселенцям і євроінтеграцією.

Окремі ініціативи впливають на інформаційний і політичний простір. Наприклад, «Детектор медіа» запустив «Дошку ганьби» для моніторингу компаній, що працюють у Росії, а Лабораторія цифрової безпеки брала участь у розробці закону «Про медіа». Інститут законодавчих ідей допомагав реформувати розподіл коштів із Фонду ліквідації наслідків агресії.

НУО також реалізують практичні проекти: Фонд «Відважні» залучив понад 2 000 волонтерів для відновлення понад 130 соціальних об'єктів, «Освіторія» відновила навчання у 46 школах, а Центр «Єднання» підтримує переселенців у деокупованих регіонах. Співпраця між організаціями в межах коаліцій, таких як RISE Ukraine та RRR4U, сприяє прозорості реконструкції та економічному відновленню.

Попри виклики, громадянське суспільство адаптувалося до воєнних реалій, ставши рушійною силою відновлення України, поєднуючи традиційні підходи з інноваційними рішеннями [39].

Співпраця громадських організацій та волонтерів стала ключовим елементом підтримки України під час війни. Більшість ОГС активно взаємодіють із партнерами: 62% залучають інші ініціативи, 64% працюють із гуманітарними проектами, 56% співпрацюють із благодійними фондами. Зростає мережування: 39% організацій взаємодіють із бізнесом, 45% – із міжнародними партнерами, а 29% – із медіа.

Взаємодія з владою є неоднозначною. На місцевому рівні 46% ОГС ефективно співпрацюють із самоврядуванням, тоді як із центральною владою цей показник сягає лише 25%, а 38% організацій не мають жодного контакту з нею. Бюрократія та вибірковий підхід влади обмежують їхній вплив на державну політику.

Попри це, громадські ініціативи залишаються незамінними в реагуванні на кризи, підтримці постраждалих і забезпеченні ЗСУ. Вони залучають зовнішнє фінансування та реалізують проєкти, які держава не може фінансувати самостійно. Втім, взаємодія з владою часто є формальною: ОГС беруть участь у розробці законопроектів та аналітичних дослідженнях, але стикаються з імітацією діалогу й обмеженим доступом до інформації.

Незважаючи на виклики, громадянське суспільство адаптується, посилюючи співпрацю з міжнародними та місцевими партнерами, що робить його важливим фактором стабільності та відновлення України [17, с. 9-10].

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у збереженні соціальної стабільності та демократичних процесів, особливо на тлі війни та суспільних трансформацій. Одним із його важливих завдань є реагування на прекаризацію – нестабільність у сфері зайнятості, соціального захисту та доступу до базових послуг. Це явище має глибші причини, ніж війна, тому посилення ролі громадських ініціатив є стратегічно важливим для розвитку країни.

Громадські організації стають не лише посередниками між державою та громадянами, а й агентами соціальних змін. Вони забезпечують моніторинг політики, сприяють соціальній інтеграції та впроваджують управлінські практики, що відповідають сучасним демократичним стандартам. У боротьбі з прекаризацією їхня діяльність охоплює кілька напрямів.

По-перше, вони ведуть інформаційну та правозахисну роботу, привертаючи увагу до проблем соціально вразливих груп та впливаючи на ухвалення рішень щодо соціальної справедливості. По-друге, громадські ініціативи доповнюють державні програми, надаючи критично важливі послуги у сферах охорони здоров'я, освіти, правової підтримки та житла. По-третє, вони сприяють розвитку громад через навчальні програми, підтримку підприємництва та професійну адаптацію.

Також громадянське суспільство здійснює моніторинг державної політики, контролюючи ефективність урядових рішень та забезпечуючи їхню прозорість. Важливим напрямом залишається боротьба з дискримінацією та сприяння

соціальній інтеграції, що включає адвокацію рівного доступу до ресурсів. Загалом, діяльність громадських організацій зміцнює демократичні процеси та сприяє ефективному врядуванню, здатному не лише реагувати на виклики, а й створювати механізми справедливого розподілу ресурсів [10, с. 6-8].

Таким чином, громадянське суспільство стає ключовим фактором соціальної стійкості та трансформаційного розвитку України. Його здатність адаптуватися до нових викликів, залучати ресурси та формувати інклюзивні політики визначатиме ефективність подолання наслідків війни та побудову справедливого й стабільного суспільства.

Феномен загальнонаціональної підтримки влади під час визвольної війни має тимчасовий характер і зумовлений передусім необхідністю єдності перед зовнішньою загрозою. Проте в повоєнний період ця підтримка буде піддана значним коригуванням, оскільки будь-які зміни в політичному курсі чи управлінські рішення безпосередньо впливатимуть на рівень довіри до влади. Важливо розуміти, що ця підтримка не є беззастережною чи сліпою, а базується на суспільних очікуваннях щодо ефективності управління, збереження демократичних принципів і соціальної справедливості.

Показовим у цьому контексті є ставлення громадян до питання парламентських виборів під час воєнного стану. Попри високий рівень довіри до президента України та значно нижчу довіру до Верховної Ради, ініціативи Офісу Президента щодо можливості проведення виборів не знайшли підтримки в суспільстві. Згідно з даними соціологічного опитування Центру Разумкова, проведеного з 28 квітня по 3 травня 2023 року, лише 11,7% респондентів підтримали ідею переривання воєнного стану заради організації виборчого процесу. Натомість 61,6% опитаних висловилися за продовження повноважень чинного парламенту до завершення війни, незалежно від її тривалості. При цьому 26,7% громадян залишилися невизначеними в цьому питанні.

Ці результати демонструють прагматичний підхід суспільства до політичних процесів у час війни: громадяни визнають необхідність стабільності, але водночас не

готові підтримувати ініціативи, які можуть підірвати державну безпеку або створити додаткові ризики. Це також свідчить про майбутню політичну динаміку, у якій довіра до влади залежатиме не лише від воєнних успіхів, а й від здатності забезпечити ефективне управління країною в перехідний період [13].

Завершення російсько-української війни неминуче змінить суспільне ставлення до владних інститутів, оскільки країна зіткнеться з новими викликами, що вимагатимуть ефективних рішень. Перехід до мирного життя супроводжуватиметься необхідністю масштабного відновлення економіки, поверненням мільйонів біженців, реконструкцією зруйнованої інфраструктури та розв'язанням соціальних проблем, що накопичилися за роки війни. У цих умовах суспільство оцінюватиме дії влади вже не крізь призму її ролі у воєнний період, а з огляду на здатність адаптуватися до нових викликів і забезпечити сталі зміни.

Політична довіра в повоєнний час буде залежати від того, наскільки владні інституції зможуть відповідати суспільним запитам, які вже формуються. Люди очікують не лише економічного зростання, а й реформування управлінських структур, забезпечення прозорості та справедливості, ефективного розподілу ресурсів та дотримання демократичних стандартів. Успіх післявоєнного відновлення визначатиме рівень підтримки влади, яка більше не зможе розраховувати лише на згуртованість суспільства перед лицем зовнішньої загрози. Відповідно, політична система має підготуватися до цього переходу, щоб не втратити довіру громадян у нових умовах [53].

Таким чином, громадянське суспільство стало одним із найважливіших чинників стійкості України, активно залучаючись до допомоги армії, підтримки ВПО та участі у процесах відновлення. Співпраця між НУО, волонтерськими ініціативами та державою сприяє ефективному розв'язанню кризових ситуацій. Однак обмежений вплив на ухвалення рішень на державному рівні залишається проблемою. Громадянське суспільство відіграє ключову роль у процесах демократичного розвитку та післявоєнного відновлення країни.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАГРОЗИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегія відновлення України: суспільно-політичний вимір

Програма відновлення України, представлена у липні 2022 року в Лугано, передбачає залучення понад 750 мільярдів доларів упродовж наступного десятиліття. Остаточна сума може змінюватися залежно від рівня руйнувань та перебігу війни. Відбудова України матиме ключове значення не лише для самої країни, а й для Європи та загалом для розвитку демократичного врядування у світі. Для реалізації цього процесу буде створена міжнародна коаліція, яка об'єднає держави-партнери, фінансові інститути та приватний бізнес.

Міжнародна конференція з відновлення України, що відбулася 5 липня 2022 року, стала стартовою точкою зовнішніх зусиль у цій сфері. Учасники з понад 40 країн та представники 20 міжнародних організацій схвалили Декларацію Лугано, взявши на себе зобов'язання щодо надання скоординованої підтримки. Принципи Лугано визначають основні засади відновлення, зокрема необхідність, щоб цей процес відбувався під керівництвом України у співпраці з міжнародними партнерами, сприяв реформам та європейській інтеграції, забезпечував прозорість, підзвітність і верховенство права, залучав громадян до ухвалення рішень, а також інтегрував інтереси місцевого самоврядування, бізнесу, наукової спільноти та громадянського суспільства. Особливу увагу приділяється гендерній рівності, соціальній інклюзії та сталому розвитку, що відповідає зовнішнім стандартам.

Історичний досвід показує, що країни, які стикалися з наслідками війни, успішно відновлювалися за рахунок трьох основних чинників: масштабної фінансової підтримки, структурних економічних реформ і розвитку приватного сектору. У цьому контексті особливо показовим є План Маршалла, у межах якого 13,3 мільярда доларів США було спрямовано на відновлення Західної Європи. Його

реалізація сприяла зростанню виробництва, розширенню торгівлі, зміцненню фінансової стабільності та загальному розвитку економічної співпраці між європейськими державами. Програма фінансувалася у форматі грантів, технічної допомоги та інвестицій у структурну перебудову, що дозволило зменшити рівень інфляції, скоротити безробіття та дефіцит бюджету, збільшити ВВП країн-реципієнтів на 35%, а внутрішньоевропейську торгівлю – на 80%.

Масштаби руйнувань в Україні диктують необхідність розробки комплексного підходу до фінансування. Ступінь ушкоджень визначає першочергові напрями відбудови, які охоплюють інфраструктуру, промисловість, соціальні об'єкти, житловий фонд, екологічну реабілітацію та зміцнення оборонного сектору. Важливу роль у відновленні відіграватимуть стратегічні цілі, зокрема підвищення енергоефективності, екологічна безпека, виправлення соціальних дисбалансів, спричинених війною, а також розвиток ключових секторів, які забезпечать довгострокову економічну стабільність.

Основними джерелами фінансування післявоєнної відбудови України є міжнародна допомога, кредити, приватні інвестиції та механізм репарацій. Підтримка на державному рівні може надаватися через гранти та кредитні лінії, які адмініструватимуть такі міжнародні установи, як USAID, SIDA та DFID. Вагомий внесок очікується від міжнародних фінансових інституцій, зокрема Світового банку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського інвестиційного банку. Важливим фактором відбудови стане залучення приватного капіталу, який сприятиме розвитку конкурентного бізнес-середовища та стимулюватиме економічне зростання.

Особливу роль у фінансуванні відбудови можуть відіграти репарації, які базуватимуться на механізмі конфіскації заморожених російських активів. У рамках Міжнародної угоди про репарації держави-підписанти зобов'язуються виявляти, заморожувати та конфісковувати активи країни-агресора з подальшим спрямуванням їх до компенсаційного фонду України. Це положення закріплене у резолюції Генеральної Асамблеї ООН L.6/2022, яка рекомендує створення міжнародного

механізму відшкодування, що вже перебуває на стадії наповнення даними.

Процес відбудови України є не лише завданням із відновлення зруйнованої інфраструктури, а й унікальним шансом створити сучасну, економічно стійку та конкурентоспроможну країну. Для успішного здійснення цього процесу необхідні прозоре управління фінансовими ресурсами, глибокі економічні реформи, максимальне залучення міжнародних та національних партнерів, а також ефективна інтеграція у світову економічну систему. Відбудова має стати можливістю не просто повернутися до довоєнного рівня розвитку, а зробити якісний стрибок вперед, заклавши основу для довгострокового процвітання країни [44, с. 3-4].

Уряд України зберіг у бюджеті на 2025 рік положення щодо «спеціальних» прожиткових мінімумів. Це, зокрема, мінімум у розмірі 2 102 гривень, який використовується для визначення посадових окладів суддів і державних службовців, а також 1 600 гривень, що застосовується для нарахування компенсацій пенсіонерам, які виграли судові позови проти держави щодо доплат за проживання в Чорнобильській зоні. Таким рішенням Кабінет Міністрів пропонує «заморозити» як прожитковий мінімум на наступний рік, так і пов'язані з ним державні соціальні гарантії в оплаті праці, незважаючи на прогнозоване зростання індексу споживчих цін на 9,5% у грудні 2025 року порівняно з попереднім періодом. Це означає, що фактично не буде компенсовано навіть часткове інфляційне знецінення цього базового соціального стандарту, на основі якого визначаються державні гарантії у таких сферах, як доходи населення, житлово-комунальне забезпечення, соціальний захист, охорона здоров'я, освіта та культура.

Наслідком такої політики стає подальше поглиблення проблеми, яка існує вже тривалий час: прожитковий мінімум не відповідає реальним витратам населення, а його розмір не відображає фактичної вартості товарів і послуг, необхідних для нормального функціонування людини, підтримання її здоров'я та задоволення базових соціально-культурних потреб. Неможливість виконання прожитковим мінімумом своєї основної функції як соціального орієнтира, особливо в умовах високої інфляції та воєнного стану, погіршує рівень життя громадян. Це може

призвести до зростання соціального невдоволення, а також посилення міграційних настроїв серед населення, яке шукає кращих економічних перспектив за межами країни.

Однією з головних загроз, що виникає у зв'язку із замороженням соціальних стандартів, є його вплив на рівень доходів населення, який є ключовим компонентом Індексу людського розвитку. Низькі доходи негативно позначаються на міжнародному рейтингу України та гальмують прогрес у сфері соціально-економічного розвитку. Збереження низького рівня прожиткового мінімуму в умовах суттєвого подорожчання товарів і послуг не лише створює додатковий тиск на вразливі верстви населення, а й має довгострокові негативні наслідки для споживчого ринку. Зниження купівельної спроможності громадян обмежує зростання внутрішнього попиту, що, своєю чергою, стримує відновлення економіки та уповільнює темпи зростання ВВП.

Водночас, попри всі виклики, українська економіка та соціальна сфера демонструють значну стійкість і здатність до адаптації. Підтримка макрофінансової стабільності стала можливою завдяки виваженим урядовим діям і системній допомозі міжнародних партнерів. Це свідчить про потенціал економічного відновлення, однак для забезпечення сталого розвитку необхідно враховувати важливість соціальних стандартів як ключового чинника економічної стабільності та благополуччя громадян [65, с. 18].

Горизонтальні зв'язки між громадами відіграють ключову роль у процесах розвитку та взаємодії на місцевому рівні. Вони сприяють оперативному обміну інформацією, що дозволяє громадам швидко реагувати на нові можливості, наприклад, координувати взаємодію з донорами або організаціями громадянського суспільства. Якщо представники громади дізнаються, що сусідній територіальній одиниці вдалося успішно реалізувати певний проєкт, який є актуальним і для них, вони активно використовують усі доступні комунікаційні канали – соціальні мережі, офіційні запити, листування – щоб залучити підтримку для власних ініціатив.

Донорські організації розглядають організації громадянського суспільства не

лише як потенційних партнерів, а й як безпосередніх імплементаторів проєктів, завдяки яким забезпечується ефективне використання ресурсів та їх спрямування на потреби громад. Важливим аспектом роботи донорів є не лише фінансування та підтримка існуючих ОГС, а й сприяння створенню нових, зокрема в громадах, які лише розпочинають свій розвиток або потребують посилення інституційної спроможності.

Окремий напрям діяльності донорських організацій пов'язаний із релокацією ОГС. У випадках, коли громадські об'єднання змушені залишати прифронтові території, їм надається підтримка для переміщення в безпечніші регіони. Водночас, якщо організації висловлюють бажання повернутися до деокупованих територій, донори допомагають їм у цьому процесі, забезпечуючи необхідні ресурси та сприяючи відновленню їхньої діяльності. Такий підхід сприяє сталому розвитку громад та розширенню мережі партнерств між місцевими органами влади та громадським сектором.

Для донорів важливо, щоб організації громадянського суспільства були залучені на місцевому рівні, оскільки це дозволяє ефективно співпрацювати з органами місцевого самоврядування, враховуючи регіональну специфіку та потреби населення. Місцеві ОГС мають значну перевагу в комунікації з владою, оскільки вже напрацювали механізми взаємодії та розуміють особливості функціонування адміністративних процесів у своїх регіонах.

Залучення громадських організацій до співпраці з донорами відбувається через усталені механізми, такі як конкурси, грантові програми та тендери. Це створює можливості для розвитку інноваційних підходів, забезпечує прозорість процесу відбору та сприяє розширенню спектру соціально значущих ініціатив, що реалізуються на місцевому рівні. Взаємодія між громадами, владою, донорськими організаціями та ОГС формує стійку мережу партнерств, яка є необхідною умовою для ефективного розвитку та розбудови інституційної спроможності громад [27, с. 196].

Міжнародна спільнота активно підтримує відбудову українських регіонів.

Тридцять держав підписали декларацію про координацію допомоги, що є частиною зовнішньої стратегії відновлення. Понад 300 українських громад уклали 1500 угод про партнерство, а майже 60 країн допомагають у відновленні міст і сіл. У співпраці з міжнародними партнерами реалізовано або триває понад 200 проектів. Така взаємодія сприяє не лише відбудові інфраструктури, а й посиленню стійкості місцевого самоврядування [11].

Отже, процес відновлення України потребує значних фінансових ресурсів та скоординованої міжнародної підтримки. «Принципи Лугано» визначають ключові напрями відбудови, що включають реформи, прозорість, інклюзивність та сталість. Досвід інших країн свідчить, що ефективна відбудова можлива за умови поєднання фінансової підтримки, економічних реформ та залучення приватного сектору.

3.2. Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб та ветеранів війни

Демографічні виклики, спричинені повномасштабним вторгненням Росії, суттєво відрізняються для різних українських громад: у той час як одні стикаються з масовим відтоком населення, інші, навпаки, приймають значну кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Від початку війни країну залишили від 6 до 8 мільйонів українців, за даними ООН – до 7,9 мільйона. Приблизно 4 мільйони вже повернулися, однак точніші цифри наразі встановити складно. Динаміка внутрішнього переміщення також зазнала суттєвих змін порівняно з довоєнним періодом. Якщо у 2021 році в Україні було близько 1,5 мільйона ВПО, то у 2022 році їхня кількість зросла до 4,8 мільйона. Окрім чисельного зростання, значно змінилося і географічне розміщення ВПО: якщо до війни більшість проживала у східних областях, то після повномасштабного вторгнення основний потік переміщених осіб зосередився у центральних та західних регіонах країни. У деяких громадах Західної

України частка ВПО становить 10-15% від загальної чисельності мешканців. Здебільшого (86%) люди евакуювалися з Півдня та Сходу, що призводить до поступового скорочення населення в цих регіонах і значно ускладнює їхнє майбутнє відновлення.

Попри масове переселення, велика частина ВПО все ще розглядає можливість повернення до своїх домівок. Проте, рішення про повернення залежить від низки критично важливих умов: 40% переселенців вважають необхідною гарантію безпеки в населеному пункті, 27% планують повернутися лише після закінчення війни, 25% очікують на повноцінне відновлення критичної інфраструктури, а 23% – на припинення обстрілів. Водночас 77% опитаних наразі не планують змінювати своє місце проживання, а найбільше тих, хто не має наміру повертатися, спостерігається серед чоловіків віком 18-29 років. Світова практика доводить, що чим довше триває вимушене переселення, тим нижчою є ймовірність повернення до колишнього місця проживання, навіть якщо необхідні умови відновляться. Відтак, можна припустити, що значна частина ВПО, які вже адаптувалися на новому місці, залишатиметься там на постійній основі. Це суттєво вплине на майбутній розподіл населення по регіонах, призведе до змін у структурі ринку праці та розташуванні продуктивних сил, що потребує продуманих державних рішень для стабілізації демографічної ситуації та ефективного розвитку громад [36, с. 9-10].

Враховуючи масштабні демографічні зміни, викликані війною, інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади стає не лише гуманітарним, а й стратегічним завданням держави. Дослідники Інституту економіки НАН України під керівництвом О. Ф. Новікової, О. І. Амоші та В. П. Антонюка запропонували концептуальну модель інституційного забезпечення цього процесу. Вона базується на чотирьох ключових компонентах, кожен з яких є критично важливим для ефективного включення ВПО у соціально-економічне та політичне життя громад.

Передусім, інтеграція починається із задоволення базових потреб ВПО, таких як забезпечення житлом, доступ до харчування, соціального захисту, медичного обслуговування та освіти. Без цього будь-які подальші кроки у процесі адаптації

будуть ускладнені. Наступним етапом є політична активність ВПО, що передбачає не лише відновлення їхніх прав як громадян, а й залучення до місцевого самоврядування, ухвалення рішень і формування політики розвитку громад. Важливою складовою інтеграції є також економічна активність, що включає залучення трудового потенціалу переселенців до місцевої економіки, розвиток підприємництва та створення умов для гідної праці.

Останнім, але не менш значущим компонентом є соціальна взаємодія, яка передбачає встановлення нових зв'язків між ВПО та місцевими мешканцями, подолання соціокультурних бар'єрів, розвиток громадянського суспільства та налагодження комунікації між усіма учасниками процесу інтеграції. Саме ця складова визначає довгострокову ефективність адаптації, оскільки вона сприяє формуванню почуття приналежності до громади та забезпечує стійкість соціального середовища. Успішна реалізація цієї моделі дозволить не лише полегшити інтеграцію ВПО, а й сприятиме загальному розвитку громад, які приймають переселенців [42].

Ефективна інтеграція внутрішньо переміщених осіб можлива лише за умови усвідомленого вибору та активної взаємодії як з боку самих переселенців, так і з боку приймаючих громад. При цьому ключовими факторами успіху є відкритість і толерантність місцевого населення, готовність до взаємного компромісу та адаптації. Інтеграція не означає асиміляції, а передбачає збереження культурної ідентичності новоприбулих поряд із трансформацією соціальних інститутів громади для забезпечення рівних можливостей для всіх її членів.

Процес адаптації ВПО можна розглядати крізь призму трьох основних складових. Першою є особистісний рівень, що включає індивідуальні ресурси переселенців, їхню мотивацію та здатність до адаптації. Друга складова – суспільне сприйняття інтеграції, яке визначає рівень соціальної підтримки та готовності громади до прийняття нових мешканців. Останньою, але не менш значущою є політична підтримка, що охоплює державні та місцеві ініціативи, спрямовані на створення сприятливих умов для інтеграції.

Таким чином, інтеграція ВПО – це не лише соціальна адаптація, а комплексний процес, що включає взаємодію особистих, громадських та політичних чинників. Він потребує активного залучення всіх сторін, адже без діалогу та підтримки на інституційному рівні досягнення повноцінної інтеграції залишатиметься викликом.

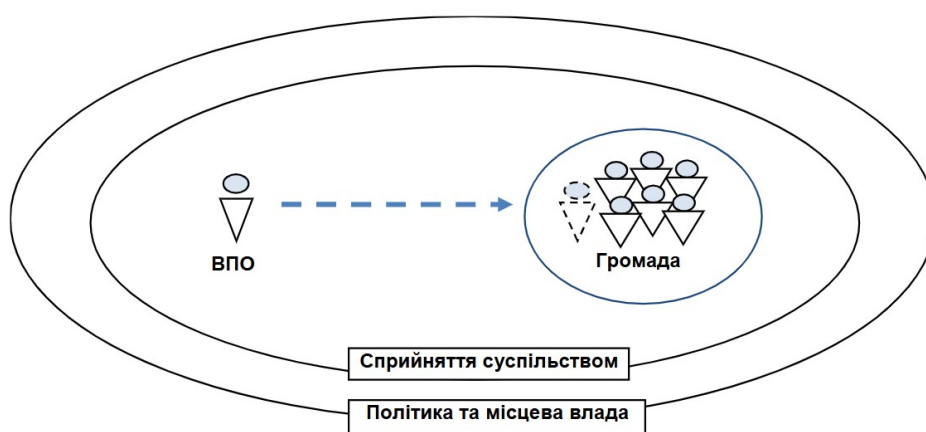

Рис. 3.1. Схема ситуації інтеграції ВПО у громаді

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб є процесом динамічної взаємодії між самими переселенцями та приймаючими громадами, що передбачає їхню активну участь у суспільному житті. Це взаємний процес, у якому ВПО не лише адаптуються до нових умов, а й роблять внесок у розвиток громад через реалізацію власних ресурсів – людського, соціального, трудового та політичного потенціалу.

У цьому контексті інтеграція розглядається крізь призму структурно-функціонального підходу, де кожен елемент суспільства взаємопов'язаний і формує цілісну систему. Теоретична модель інтеграції ВПО базується на чотирьох ключових компонентах. По-перше, соціально-психологічний аспект, який включає мотивацію до взаємодії, потребу в самореалізації та прийнятті нових життєвих умов. По-друге, культурно-комунікаційний компонент, що визначає рівень ідентифікації переселенців із громадою, налагодження соціальних зв'язків та формування нового соціального капіталу.

Не менш важливим є соціально-економічний фактор, який відображає рівень матеріальної забезпеченості, доступ до житла, безпеки та працевлаштування.

Завершальним компонентом виступає соціально-політична інтеграція, що включає участь ВПО у громадському житті, місцевому самоврядуванні та прийнятті рішень. Усі ці елементи взаємодіють, визначаючи рівень інтегрованості переселенців та їхню здатність до повноцінної участі в житті громади.

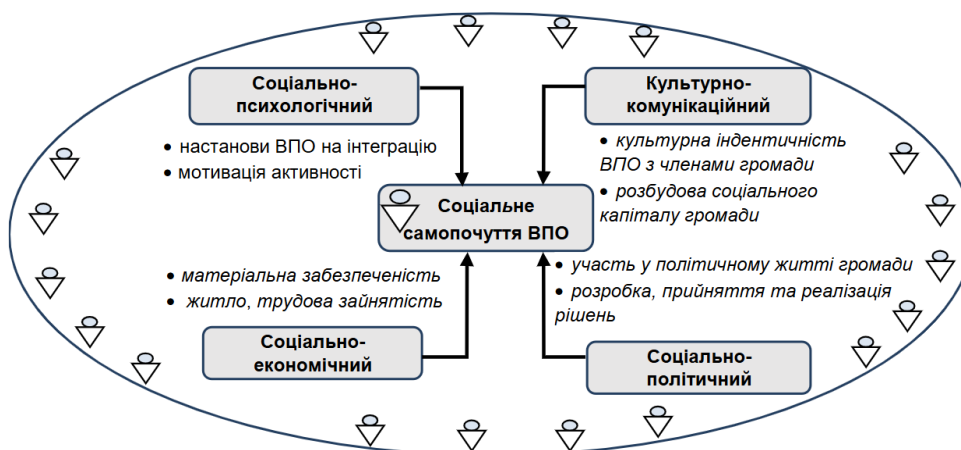

Рис. 3.2. Теоретична модель інтеграції ВПО у громаду

Соціальне самопочуття можна розглядати як інтегральний показник рівня адаптації та задоволеності внутрішньо переміщених осіб новими умовами життя. Воно відображає не лише матеріально-побутові й економічні аспекти, а й трудові, соціально-психологічні чинники, а також загальну взаємодію людини з суспільством. Цей комплексний показник визначає психосоціальне благополуччя особи та її спроможність гармонійно включитися в життя громади.

Соціальне самопочуття формується на основі ряду індикаторів, таких як рівень задоволеності якістю життя, соціальним статусом, ступінь адаптованості до нових умов, а також чинники, що викликають тривогу та нестабільність. Важливо зазначити, що інтеграція не є одномоментним або остаточно завершеним процесом, проте її ефективність можна оцінювати через рівень соціального залучення ВПО.

Таким чином, рівень соціальної інтегрованості визначається балансом соціально-економічних, соціально-психологічних, культурно-комунікативних і політичних факторів. Він залежить від об'єктивних умов приймаючого середовища, особистих ресурсів переселенців та їхньої мотивації до включення у суспільне життя. У підсумку саме соціальне самопочуття є ключовим індикатором успішності

інтеграційних процесів [61, с. 19-21].

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади під час воєнного стану є складним і багаторівневим процесом, що потребує комплексного підходу. Успішність цього процесу залежить від узгоджених стратегій, які охоплюють політичні, соціальні та економічні аспекти, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні стійкої адаптації ВПО до нових умов.

Ці стратегії не лише спрямовані на покриття першочергових потреб переміщених осіб, а й забезпечують їхню довгострокову інтеграцію в місцеві громади. Здатність ВПО до соціальної й економічної активності є критичним фактором для відновлення та розвитку регіонів, що зазнали значних змін унаслідок війни.

Ефективне впровадження цих стратегій потребує координації між різними рівнями управління, залучення міжнародних і національних організацій, а також активної участі місцевих громад. Лише комплексний підхід, що поєднує державну підтримку, соціальну взаємодію та економічні можливості, може створити сприятливі умови для інтеграції та подальшого розвитку як самих ВПО, так і приймаючих громад.

Таблиця 1

Головні аспекти стратегій інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в територіальні громади в умовах воєнного стану

Назва стратегії	Основний зміст заходів та напрям реалізації
Політичні стратегії	Важливим завданням є вдосконалення законодавства для забезпечення прав та підтримки ВПО на державному рівні, включаючи доступ до житла, освіти, медицини та працевлаштування. Також необхідне створення спеціалізованих органів на місцевому рівні, що координуватимуть зусилля всіх зацікавлених сторін і

	впроваджуватимуть ефективні програми підтримки.
Соціальні стратегії	Програми психологічної допомоги та соціальної адаптації сприяють подоланню травм і соціалізації ВПО. Важливим також є забезпечення доступу до якісної освіти для дітей і медичних послуг, що є ключовими умовами успішної інтеграції.
Економічні стратегії	Програми професійного навчання та реінтеграції допомагають ВПО стати економічно незалежними. Підтримка малого та середнього бізнесу через гранти, кредити та консультації сприяє їхній інтеграції та розвитку громад.

Попри реалізацію стратегій інтеграції, процес включення внутрішньо переміщених осіб у громади стикається з низкою викликів, які можуть значно ускладнити їхню адаптацію. Соціальні, економічні та культурні бар'єри вимагають від зацікавлених сторін гнучких рішень, інноваційних підходів та скоординованих дій, щоб мінімізувати негативні наслідки та забезпечити ефективність інтеграційних заходів.

Для подолання цих викликів необхідний комплексний підхід, що поєднує індивідуальні стратегії підтримки ВПО із загальними заходами на рівні держави та громад. Зокрема, адаптація має враховувати специфічні потреби переселенців, що сприятиме підвищенню їхньої соціальної та економічної стабільності. Доцільним є розроблення індивідуальних планів інтеграції, які охоплюють житлове питання, доступ до медичних послуг, працевлаштування та освіти.

Ключовим чинником успішної адаптації є налагодження ефективної взаємодії між урядом, місцевою владою, міжнародними організаціями та громадянським суспільством. Залучення волонтерських ініціатив, громадських об'єднань та міжнародних партнерів забезпечує обмін знаннями, ресурсами та передовими практиками, що сприяє швидшій соціальній інтеграції ВПО [73]. Ефективна

інтеграція внутрішньо переміщених осіб неможлива без активного залучення місцевого населення та руйнування існуючих стереотипів щодо ВПО. Важливим інструментом у цьому процесі є інформаційні кампанії, що сприяють формуванню позитивного ставлення до переселенців, зменшенню упереджень і зміцненню соціальної згуртованості. Волонтерська діяльність, соціальні ініціативи та спільні проекти стають містком для налагодження взаємодії між ВПО та приймаючими громадами, допомагаючи їм швидше адаптуватися до нових умов.

Окрему увагу варто приділити створенню психологічно комфортного середовища, оскільки багато ВПО мають досвід втрати, травматичних подій та вимушеного переселення. Важливо розвивати механізми психосоціальної підтримки, що сприятимуть їхньому емоційному відновленню та адаптації. Побудова довірливих відносин між місцевими жителями та переселенцями може бути досягнута через спільну участь у соціальних та економічних ініціативах, що дозволяє враховувати компетенції та досвід новоприбулих для розвитку громади.

Таким чином, процес інтеграції ВПО є не лише викликом, а й можливістю для посилення соціальної єдності та розвитку територіальних громад. Застосування гнучких стратегій, орієнтованих на реальні потреби переселенців та можливості громад, у поєднанні з активною співпрацею всіх зацікавлених сторін, сприятиме формуванню інклюзивного та стійкого суспільства, здатного до ефективного відновлення після війни [63, с. 5-7].

Процес інтеграції ветеранів у мирне життя є складним і багатогранним, оскільки передбачає подолання низки соціальних, психологічних та економічних бар'єрів. Військовослужбовці, які повертаються з фронту, часто стикаються з труднощами адаптації, адже їхній попередній життєвий уклад був підпорядкований військовим реаліям. Відсутність чіткої системи підтримки, необхідних реабілітаційних заходів і державних гарантій може ускладнювати їхню інтеграцію, спричиняючи додаткові соціальні ризики. Зокрема, невизначеність майбутнього, труднощі у працевлаштуванні та проблеми психологічного характеру є серйозними викликами, що потребують системного вирішення.

Одним із найважливіших аспектів є забезпечення комплексної медико-реабілітаційної допомоги, яка має включати як фізичну, так і психосоціальну підтримку. Значна частина ветеранів потребує якісного лікування та реабілітації після бойових дій, зокрема відновлення після поранень, лікування посттравматичних стресових розладів та адаптації до мирного життя. Водночас нинішня державна політика не забезпечує ефективних механізмів реабілітації, що призводить до зниження рівня соціальної адаптації та збільшення кількості випадків психоемоційних криз. Нестача доступної психологічної допомоги також створює значні труднощі не лише для самих ветеранів, а й для їхніх родин, які часто залишаються без необхідної підтримки.

Наріжним каменем успішної інтеграції є державна політика, орієнтована на соціальний захист та підтримку ветеранів. Однак, як свідчать дослідження, складна бюрократична система отримання пільг, недостатня інформованість про передбачені законодавством права та відсутність ефективної системи соціальної адаптації посилюють проблеми, з якими стикаються колишні військові. Для покращення ситуації необхідно створити єдину систему реабілітації та супроводу ветеранів, спрощення процедур отримання соціальної допомоги, розширення можливостей професійної адаптації та сприяння працевлаштуванню. Тільки за умови комплексного підходу та ефективної взаємодії державних органів, громадських організацій та ветеранів можливо створити сприятливі умови для їхнього повернення до мирного життя та повноцінного включення в суспільні процеси [34].

Враховуючи виклики, з якими стикаються ветерани після повернення до цивільного життя, виникла необхідність у створенні ефективного механізму соціального супроводу та підтримки. Український досвід у цій сфері поки що перебуває на етапі становлення, проте вже зараз спостерігається поступове формування цілісної системи реінтеграції військових, що базується на кращих міжнародних практиках. Одним із ключових кроків у цьому напрямі стало запровадження «Інституту помічника ветерана», ініційованого Міністерством у справах ветеранів України.

Цей проєкт має на меті забезпечення всебічного соціального супроводу ветеранів шляхом закріплення за ними уповноважених представників громади – людей, які мають особистий досвід військової служби або вже адаптувалися до мирного життя. Помічник ветерана відіграє роль координатора, що допомагає військовим та їхнім родинам у питаннях соціального захисту, реабілітації, працевлаштування та юридичного супроводу. Такий підхід сприяє індивідуальній адаптації кожного ветерана та враховує його особливі потреби, що є важливим фактором успішного повернення до мирного життя.

Функціонування цього інституту передбачає не лише підтримку самих ветеранів, а й роботу з їхнім найближчим оточенням – родинами та громадами, в які вони повертаються. Це дозволяє уникати соціальної ізоляції, мінімізувати ризики маргіналізації та посилити роль ветеранів у суспільному житті. Важливим аспектом є комунікація за принципом «рівний – рівному», що сприяє формуванню довіри та ефективнішій реабілітації. Успішність проєкту залежить від спроможності громад адаптувати свої ресурси під потреби ветеранів, а також від якості взаємодії між державними структурами, місцевим самоврядуванням та громадськими організаціями. Таким чином, створення дієвої моделі підтримки ветеранів є не лише соціальною необхідністю, а й запорукою сталого розвитку суспільства в післявоєнний період [33].

Таким чином, інтеграція ВПО та ветеранів є складним процесом, що вимагає комплексного підходу з боку держави, громад та самих переселенців. Ключовими аспектами успішної інтеграції є задоволення базових потреб, соціальна взаємодія, економічна активність та політична залученість. Довгострокові програми підтримки, гнучкі стратегії адаптації та співпраця держави, міжнародних організацій та громадськості є критично важливими для сталого розвитку суспільства.

3.3. Формування довіри до державних інституцій у поствоєнний період

Розв'язана Росією війна стала серйозним випробуванням для громадянського суспільства України, змусивши організації переглянути свої пріоритети та адаптувати діяльність до умов воєнного часу. Відбулося переосмислення напрямів роботи, подолання логістичних обмежень і зосередження на підтримці населення та військових. Громадські організації взяли на себе широкий спектр завдань: надання гуманітарної допомоги, підтримку Збройних Сил, документування воєнних злочинів і співпрацю з міжнародними структурами. Високий рівень довіри населення до волонтерського руху та громадських ініціатив свідчить про їхню ключову роль у зміцненні суспільної єдності та підтримці державності в критичний період [45]. Низький рівень довіри до судової системи, політичних партій та державного апарату засвідчує необхідність глибоких реформ, особливо у післявоєнний період. Взаємодія між державою та інститутами громадянського суспільства є визначальним чинником демократизації й успішного впровадження реформ. Збереження автономності громадянського суспільства передбачає не лише невтручання держави у його внутрішні процеси, а й створення сприятливих умов для розвитку громадських ініціатив. Ефективність цієї взаємодії багато в чому залежить від стану судової системи, яка залишається однією з найвразливіших сфер. Висока недовіра до судової влади та корупція гальмують процеси демократизації, а їх подолання потребує глибоких реформ, очищення судових органів і впровадження принципів доброчесності. У цьому контексті розбудова громадянського суспільства є не лише внутрішнім завданням, а й складовою євроінтеграційного курсу України. Реалізація Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства, судова реформа та забезпечення реальних механізмів громадської участі є необхідними умовами для формування стійкої демократичної держави, де громадянське суспільство відіграватиме ключову роль у процесах державного управління [38, с. 18].

Після початку повномасштабної війни частка громадян, які вважали, що події в країні розвиваються у правильному напрямі, значно зросла, що свідчило про

консолідацію суспільства та високий рівень довіри до державних інституцій. Якщо напередодні війни цей показник становив лише 20%, то вже восени 2022 року зріс до 51%, а в перші місяці 2023 року досягнув 61%. Проте, згодом спостерігалася тенденція до поступового зниження рівня оптимізму, що пов'язано з тривалістю війни та накопиченням внутрішніх викликів. У червні 2024 року лише 33% громадян вважали, що країна рухається у правильному напрямі, тоді як 47% дотримувалися протилежної думки. Хоча в серпні цей показник тимчасово зріс до 40% на тлі початку наступу українських сил у Курській області, вже у вересні повернувся до рівня червня (33% та 48% відповідно). Попри це, загальні настрої суспільства все ще залишаються кращими, ніж до початку війни, коли частка незадоволених напрямом розвитку країни сягала 65,5%.

Щодо довгострокових перспектив, то 30% українців вірять, що країна здатна подолати труднощі у найближчі кілька років, тоді як 46% оцінюють перспективи вирішення проблем у більш віддаленій перспективі, а 11% сумніваються у можливості подолання викликів. Найоптимістичніші очікування спостерігалися наприкінці 2022 – на початку 2023 року, коли майже половина громадян (49%) вважала, що труднощі будуть подолані у стислі терміни. Водночас, порівняно з передвоєнним періодом, суспільні настрої залишаються значно стійкішими: у грудні 2021 року лише 18% українців вірили у швидке вирішення проблем, а рівень песимізму був значно вищим. Ці тенденції свідчать про зміни у суспільному сприйнятті майбутнього та збереження довіри до спроможності держави подолати виклики [46].

Динаміка суспільної довіри до органів державної влади демонструє загальну тенденцію до зниження підтримки, що є очікуваним у контексті затяжної війни та соціально-економічних викликів. Верховна Рада залишається одним із найменш довірених інститутів – рівень довіри до парламенту практично не змінився за останній рік, становлячи 13% проти 15% у грудні 2023 року. Водночас, рівень недовіри зріс із 61% до 68%, що призвело до погіршення балансу довіри-недовіри з -46% до -55%. Попри це, важливо зазначити, що більш ніж половина громадян

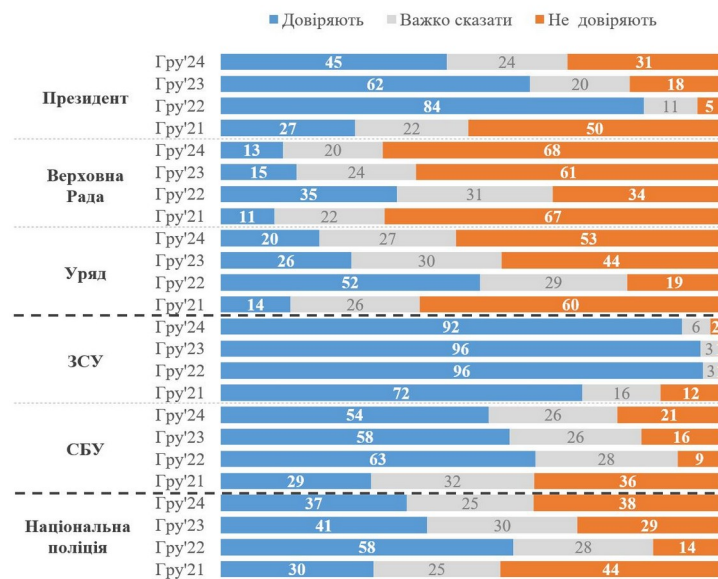
можуть назвати хоча б одну парламентську фракцію, чию діяльність вони схвалюють. Це свідчить про те, що загальна недовіра до парламенту не є абсолютною і відображає радше критику системи, ніж повне несприйняття всіх парламентарів [21]. Попри загальну недовіру до Верховної Ради, майже половина тих, хто її критикує, все ж можуть назвати принаймні одну фракцію, чию діяльність вони схвалюють. Серед тих, хто не довіряє парламенту, таких 47%, серед тих, хто довіряє – 69%, а серед тих, хто не визначився – 56%. Подібна ситуація спостерігається й щодо Уряду, рівень довіри до якого знизився з 26% у грудні 2023 року до 20% нині, тоді як рівень недовіри зріс із 44% до 53%. Баланс довіри-недовіри погіршився з -18% до -33%. Водночас, попри невисокі показники довіри до законодавчої та виконавчої гілок влади, більшість українців не підтримують ідею проведення виборів в умовах воєнного стану.

Сили оборони продовжують користуватися беззаперечною підтримкою суспільства – 92% громадян довіряють їм, а лише 2% висловлюють недовіру. Хоча ці показники дещо знизилися порівняно з минулим роком (96% і 1% відповідно), загальний баланс довіри-недовіри залишається вражаючим – +90%. Високий рівень довіри утримує і СБУ, хоча порівняно з минулим роком відбулося певне зниження: нині їй довіряють 54% українців, тоді як не довіряють – 21% (у грудні 2023 року ці показники становили 58% і 16% відповідно). Баланс довіри-недовіри знизився з +42% до +33%. Довіра до поліції також зазнала змін – кількість тих, хто їй довіряє, скоротилася з 41% до 37%, тоді як рівень недовіри зріс із 29% до 38%. Як наслідок, баланс довіри-недовіри, який у грудні 2023 року становив +12%, нині опустився до -1%.

Графік 1. Зараз я буду називати деякі соціальні інституції та публічних персон.

Скажіть мені, будь ласка, наскільки Ви довіряєте тим, кого я називатиму.

Органи державної влади, ЗСУ, СБУ, Національна поліція

Довіра до судової системи та прокуратури залишається критично низькою, що свідчить про стійку кризу сприйняття цих інституцій суспільством. Лише 12% громадян висловлюють довіру судам, тоді як 63% не довіряють їм. Ще гірша ситуація з довірою до прокурорів – позитивно їхню роботу оцінюють лише 9% українців, тоді як рівень недовіри сягає 67%. Порівняно з минулим роком ці показники залишаються майже незмінними, що вказує на відсутність суттєвого прогресу у відновленні довіри до правосуддя та необхідність глибоких реформ у цих сферах.

Графік 2. Зараз я буду називати деякі соціальні інституції та публічних персон. Скажіть мені, будь ласка, наскільки Ви довіряєте тим, кого я називатиму.

Попри те, що рівень довіри до судів і прокуратури за останній рік суттєво не змінився, загальне сприйняття ситуації зі справедливістю в країні набуває дедалі більшої гостроти. Зокрема, результати опитування КМІС у вересні 2023 року засвідчили, що хоча 59% респондентів визнали наявність спроб боротьби з корупцією та позитивні зрушення у цій сфері, водночас 36% висловили думку, що Україна залишається безнадійно корумпованою державою, де жодних реальних змін не відбувається. Це свідчить про значний рівень суспільного скептицизму та потребу в посиленні антикорупційних заходів, особливо в судовій системі та правоохоронних органах [24].

У вересні 2024 року суспільне сприйняття боротьби з корупцією зазнало помітних змін: лише 48% українців все ще вірили в існування реальних антикорупційних зусиль, тоді як 47% вважали, що країна безнадійно корумпована, і позитивних зрушень немає. Це свідчить про зростаючий рівень суспільного розчарування та недовіри до антикорупційних ініціатив. Ще більш показовим є ставлення до відповідальності корупціонерів: уже в грудні 2023 року 55% громадян вважали, що їх слід карати якомога швидше, навіть якщо це передбачає певні порушення правових норм. Така позиція демонструє не лише гостре суспільне невдоволення, але й потенційну готовність підтримувати радикальніші заходи в боротьбі з корупцією, що вимагає від держави комплексних реформ та посилення верховенства права [25].

В Україні продовжує зберігатися високий рівень довіри до волонтерів: 81% громадян підтримують їхню діяльність, і лише 5% висловлюють недовіру. Хоча ці показники дещо знизилися порівняно з груднем 2023 року (коли вони становили 84% і 3% відповідно), волонтерський рух залишається одним із ключових елементів громадянського суспільства. Водночас церква, яка ще донедавна очолювала рейтинги довіри, за останні роки поступово втрачала свій вплив. Однак упродовж останнього року ситуація дещо стабілізувалася: 40% українців нині довіряють церкві, тоді як 26% не довіряють. Для порівняння, у 2023 році ці показники складали 38% і 31% відповідно, що дозволило балансу довіри зрости з +7% до +14%.

Натомість довіра до українських засобів масової інформації залишається низькою, з поступовою тенденцією до зниження. Наразі їм довіряють 27% українців, тоді як 42% висловлюють недовіру, а 32% не мають визначеної позиції. У грудні 2023 року рівень довіри складав 29%, а недовіри – 40%, тож за рік баланс погіршився з -11% до -15%. Це свідчить про зростання критичності громадян до медійного простору та потребу у зміцненні журналістських стандартів і незалежності медіа в Україні.

Графік 3. Зараз я буду називати деякі соціальні інституції та публічних персон. Скажіть мені, будь ласка, наскільки Ви довіряєте тим, кого я називатиму.

Загальний рівень критики влади зріс у всіх регіонах України, проте водночас у кожному регіоні більшість громадян продовжують висловлювати довіру Президенту. Також залишається високим рівень довіри до Збройних Сил України та волонтерського руху, які стабільно користуються суспільною підтримкою. Водночас ситуація з іншими суспільними інституціями демонструє тривожні тенденції, особливо в сфері забезпечення справедливості. Проблеми довіри до судів і прокуратури залишаються гострими, що вказує на нагальну потребу у фундаментальних змінах у системі правосуддя.

Попри всі складнощі, українське суспільство демонструє стійкість і готовність витримувати війну стільки, скільки буде потрібно для перемоги. Це підтверджує глибоку національну єдність і розуміння необхідності тривалої боротьби, навіть за умов виснажливого протистояння та складної економічної ситуації [23]. Попри готовність українців витримувати всі труднощі війни, зростає запит на справедливий розподіл цього тягаря. Одним із ключових чинників суспільного невдоволення є відчуття безкарності корупціонерів. Хоча в інформаційному просторі регулярно з'являються повідомлення про арешти та підозри чиновників, суспільство рідко бачить доведення цих справ до логічного завершення – реальних вироків і суворого покарання. Це породжує враження кругової поруки, що підриває довіру до правоохоронної та судової системи.

Таке розчарування настільки глибоке, що значна частина громадян готова підтримати позасудові методи боротьби з корупцією, що суперечить демократичним принципам і євроінтеграційним прагненням країни. Українці очікують від прокурорів і суддів просто виконання їхніх обов'язків – притягнення винних до відповідальності. Проте низький рівень довіри до цих інституцій свідчить, що для багатьох вони самі стали символом несправедливості.

Ця ситуація має далекосяжні наслідки. Вона посилює суспільну зневіру в можливість реальних реформ, а відчуття безперспективності підриває бойовий дух та мотивацію до подальшої боротьби. Тому подолання корупції та забезпечення справедливості стає не лише внутрішнім викликом, а й ключовим фактором

збереження національної єдності та стійкості країни [19]. Низький рівень довіри до судової системи та прокуратури не лише підриває авторитет державних інституцій, а й впливає на морально-психологічну готовність суспільства до тривалого опору агресії. Відчуття безкарності та неспроможності системи правосуддя забезпечити справедливість формує зневіру в можливість реальних змін, що в умовах війни має особливо серйозні наслідки.

Додатковим фактором, який загострює цю ситуацію, є низька довіра до традиційних українських ЗМІ. У той час як більшість громадян отримують інформацію з Telegram- та YouTube-каналів, інформаційний простір стає все більш фрагментованим, що сприяє формуванню «інформаційних бульбашок». Попри те, що близько 80% українців вважають, що здатні відрізнити дезінформацію та фейки, довіра до неперевірених джерел і так званих «експертів» нерідко сприяє маніпуляціям, що загострюють суспільні проблеми. У цьому контексті робота над реформуванням судової та правоохоронної системи має доповнюватися ефективними комунікаційними стратегіями для зміцнення медіапростору та формування критичного мислення в суспільстві.

Водночас, попри всі виклики, Сили оборони та волонтери залишаються тими інституціями, що користуються незмінно високою довірою українців. Вони єднають суспільство незалежно від регіональних, мовних чи соціальних відмінностей, залишаючись фундаментом національної єдності в боротьбі за свободу та незалежність [20].

Загалом, рівень довіри громадян до державних інституцій залишається низьким, особливо щодо судової системи та органів влади, що вказує на необхідність глибоких реформ. Водночас ЗСУ та волонтери користуються стабільно високою довірою, що є основою суспільної згуртованості. Відсутність реальних антикорупційних результатів, неефективність судочинства та слабка комунікація влади посилюють песимістичні настрої в суспільстві.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання дослідження було досягнуто поставлену мету – здійснено комплексний аналіз суспільно-політичних процесів в Україні в умовах трансформаційних викликів, пов'язаних із повномасштабною війною, внутрішніми реформами та впливами зовнішніх чинників. На основі міждисциплінарного підходу було реалізовано всі поставлені у вступі завдання, що дозволило зробити низку теоретичних і прикладних висновків, які мають наукову й практичну цінність.

Розглянуто теоретичні засади дослідження суспільно-політичних процесів, зокрема їхню природу, структурну організацію та закономірності розвитку. Встановлено, що суспільно-політичні процеси є результатом постійної взаємодії державних інституцій, громадянського суспільства, соціальних груп і зовнішньополітичного середовища. Вони характеризуються динамічністю, багаторівневістю та залежністю від історичного, культурного й економічного контексту. В основі цих процесів лежать політична свідомість громадян, діяльність владних органів, активність громадянського суспільства та механізми ухвалення рішень. Застосування системного й структурно-функціонального підходів дало змогу глибше осмислити особливості політичної трансформації в умовах війни та соціальних змін.

Проаналізовано вплив зовнішніх факторів на суспільно-політичний розвиток України. Виявлено, що війна Росії проти України стала переломним моментом не лише у внутрішньополітичному житті країни, а й у її взаємодії зі світом. Посилення інтеграційних процесів з Європейським Союзом, співпраця з НАТО, активна дипломатична взаємодія з країнами Заходу значно трансформували зовнішньополітичну орієнтацію та посилили європейську ідентичність українського суспільства. Водночас зовнішні виклики – зміна безпекової архітектури світу, енергетична криза, зростання авторитаризму в окремих регіонах – зумовили необхідність посилення внутрішньої стійкості та реформування інституцій. Встановлено, що зовнішній фактор, зокрема зміщення центру політичної активності

на Захід і Центр країни внаслідок демографічних змін, має важливе значення для формування нових моделей політичної участі та розвитку локального самоврядування.

Здійснено аналіз впливу громадянської активності на суспільно-політичні процеси у воєнний період. Завдання дозволило розкрити наскільки значущою стала активність звичайних громадян у формуванні стійкості країни. Саме суспільство стало першим, хто відреагував на початок вторгнення – масовою мобілізацією, волонтерськими ініціативами, самоорганізацією на місцях. Те, що ще донедавна вважалося «громадською участю», сьогодні перетворилось на цілком практичну інфраструктуру виживання.

Робота підкреслює, що саме у важкі часи формуються нові соціальні зв'язки, зростає довіра до горизонтальних об'єднань, з'являються нові громадські лідери. Водночас залишається відкритим питання: як перетворити цей колосальний капітал громадської активності на довготривалий політичний вплив? Чи вдасться інституціоналізувати ці ініціативи, не розчарувавши людей бюрократією? Це один з головних викликів для українського політичного майбутнього.

Досліджено процеси соціальної інтеграції як одного з напрямів суспільно політичних процесів в Україні. У роботі розглянуто інтеграційні виклики, що виникли внаслідок повномасштабної війни, зокрема – включення ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, родин загиблих та інших постраждалих категорій населення до активного суспільного життя. Окрема увага приділена питанню адаптації державних інституцій до цих трансформацій. Встановлено, що наявні механізми інтеграції часто не враховують реальні потреби цільових груп і мають радше декларативний, ніж практичний характер. Підходи державної політики залишаються формалізованими, не забезпечуючи належного рівня участі самих людей у прийнятті рішень, які їх безпосередньо стосуються.

Водночас проаналізовано, що соціальна інтеграція не зводиться до надання окремих послуг чи пільг. Йдеться про здатність держави і суспільства створювати умови, в яких кожен має рівний доступ до можливостей, довіру до інституцій та

відчуття справедливості. Робота демонструє, що без такої довіри суспільна згуртованість залишається під загрозою, а політична система ризикує втратити легітимність у очах значної частини громадян. Інтеграція в умовах воєнного та післявоєнного періоду набуває не лише соціального, а й виразного політичного змісту.

Розглянуто перспективи та загрози розвитку суспільно-політичних процесів в Україні крізь призму «Програми відновлення України». У дослідженні проаналізовано зміст «Програми відновлення України» з точки зору її спроможності впливати не лише на економічні чи інфраструктурні аспекти, але й на суспільно-політичний розвиток. Встановлено, що попри задекларовані наміри враховувати принципи інклюзивності, участі громад та орієнтацію на потреби людей, у документі бракує чіткості щодо механізмів реалізації цих цілей. Особливу увагу в роботі приділено оцінці того, наскільки враховуються інтереси різних суспільних груп – зокрема, ветеранів, ВПО, молоді та представників громадянського сектору.

Показано, що для досягнення сталого ефекту, програма має ґрунтуватися не лише на технічних рішеннях, а й на принципах прозорості, справедливості та відкритої комунікації між владою і суспільством. Надмірна централізація управління, відсутність зрозумілих правил розподілу ресурсів, а також бюрократичні бар'єри можуть нівелювати потенційні переваги навіть найбільш продуманої стратегії. Таким чином, у межах роботи зроблено висновок, що без переосмислення ролі державних інституцій і без реального залучення громадян до процесів відновлення, «Програма відновлення України» не виконає свою трансформаційну функцію у суспільно-політичній площині.

Таким чином, дослідження підтвердило складність і багатовимірність суспільно-політичних процесів в Україні в умовах глибоких трансформацій. Війна стала каталізатором змін, що відкривають не лише нові виклики, а й нові можливості. Створення ефективної моделі розвитку країни вимагає єдності зусиль держави та суспільства, відновлення довіри до інституцій і формування політичної культури, орієнтованої на спільне благо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період : Закон України від 24.03.2022. № 2158-IX. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2158-20#Text>
3. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
5. Про утворення військових адміністрацій : Указ Президента України від 24.02.2022 № 68/2022. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022>
6. Про утворення державного підприємства «Український національний центр розбудови миру» : Наказ Міністерства реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 18.11.2021 № 249. URL: <https://uncp.gov.ua/wp-content/uploads/2022/02/uncpnakaz-pro-stvorennya-czentru.pdf>
7. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. *Верховна Рада України. Офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
8. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року. *НІСД*. 21.10.2022. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovidi/pro-stan-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-ukrayiny-v-2021-rotsi>

9. Акімов А. В. Мілітаризація органів державної влади України в системі забезпечення національної безпеки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2023. № 6. С. 63–68. URL: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/11>
10. Батрименко О. В., Синюченко А. М. Громадянське суспільство vs прекаризація : глобальний та вітчизняний виміри. *Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу*. 2023. С. 4-8
11. Богданьок О., Мельник Х. Шмигаль : Україна розглядає 10 ключових аспектів відновлення України. *Суспільне Новини*. 21.06.2023. URL: <https://suspilne.media/512285-smigal-ukraina-rozgladae-10-klucovih-aspektiv-vidnovlenna-ukraini/>
12. Бортнік Р., Красовська О., Тимченко А. Підсумки 2024 року для України : війна, політика, громадська думка, економіка, міжнародна ситуація; соціально-політичні трансформації. *УІП*. 2024. URL: <https://uiamp.org/uk/pidsumky-2024-roku-dlya-ukrayiny-viyna-polityka-hromadska-dumka-ekonomika-mizhnarodna-sytuatsiya>
13. Ведернікова І. Війна і вибори. Яка перемога важливіша? *ZN.UA*. 18 травня 2023 р. URL: <https://zn.ua/ukr/war/vijna-i-vibori-jaka-peremoha-vazhlivisha.html>
14. Вовк С. О., Бадер А. В. Багатофакторний вплив війни на українське суспільство та громадян України : системний аналіз політичних, соціальних, психологічних і економічних складових. *Політикус*. 2024. Випуск 4. С. 30-37
15. Гайдай С. В. Дослідження суспільно-політичного процесу: особливості, складності та український контекст. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2017. Вип. 1. С. 85-93
16. Гедікова Н. П. Сучасний етап державотворення в Україні: досягнення та перспективи розвитку. *Політикус*. 2018. № 5–6. С. 46–50
17. Громадянське суспільство України в умовах війни : звіт з комплексного соціологічного дослідження. 2024. URL: <https://surl.li/avudrx>
18. Громадянське суспільство України в умовах війни. Основні результати дослідження. 2023. URL: <https://surl.li/kbqhjh>
19. Грушецький А. Динаміка готовності до територіальних поступок та

фактор гарантій безпеки для досягнення мирних домовленостей. *Київський міжнародний інститут соціології*. 03.01.2025. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1465&page=1>

20. Грушецький А. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2024 роках. *Київський міжнародний інститут соціології*. 09.01.2025. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1>

21. Грушецький А. Оцінка діяльності фракцій у парламенті. *Київський міжнародний інститут соціології*. 19.12.2024. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1459&page=1>

22. Грушецький А. 5-річчя президентства Володимира Зеленського : як змінювалася довіра Президенту в 2019–2024 роках та оцінка діяльності його партії : прес-реліз. *Київський міжнародний інститут соціології*. 2024. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1413&page=1>

23. Грушецький А. Скільки часу українці готові нести тягар війни. *Київський міжнародний інститут соціології*. 02.01.2025. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1464&page=1>

24. Грушецький А. Сприйняття боротьби з корупцією в Україні : результати телефонного опитування, проведеного 29 вересня-9 жовтня 2023 року. *Київський міжнародний інститут соціології*. 25.10.2023. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1306&page=1&t=6>

25. Грушецький А. Як потрібно карати корупціонерів: за законами, навіть якщо повільно, чи якомога швидше, навіть якщо з порушенням законів. *Київський міжнародний інститут соціології*. 20.12.2023. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1337&page=1>

26. Добровольська Г. Вплив війни на політичну культуру українського суспільства. *Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій*. 2023. С. 126–128

27. Дослідження ініціатив у сфері повоєнного відновлення. 2023. URL: https://ednannia.ua/images/Master_version_UKR_Rebuilding.pdf

28. Дутчак О. Відтворення, руйнування та адаптація: догляд в Україні під час війни. *Спільне*. 27.09.2024. URL: <https://commons.com.ua/uk/doglyad-v-ukrayini-pid-chas-vijni/>
29. Загайний В., Івасюк О., А. Ісічко та ін. Огляд демократичних інститутів України під час війни. Проміжний звіт – 2024. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Oglyad-demokratychnyh-instytutiv-Ukrayiny-pid-chas-vijny.pdf>
30. Загальний аналіз ситуації в країні Україна. Дані та аналіз за станом на жовтень 2021 року. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-12/CCA_UN_Ukraine_November%202021_Executive%20summary_UKR.pdf
31. Зварич Р. В., Короєд С. О. Формування сучасної концепції державотворення на основі національно-етнічних чинників в історії держави і права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 1. С. 8–14
32. Каплан Ю., Валецький О., Корнієвський О. та ін. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023 – 2024 роках. 14.11.2024. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/stan-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrayini-u-2023-2024>
33. Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя : помічник ветерана. *НІСД*. 06.11.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>
34. Клименко О., Чепурко Г. Проблеми соціальної адаптації ветеранів в Україні. *Інститут соціології НАН України*. URL: https://isnasu.org.ua/popsci/010_Klymenko_Chepurko_-_Problemy_veteraniv.php#
35. Кравець А. Інтерпретація сучасного політичного процесу в межах політичної науки. *Політикус*. 2017. Вип. 1. С. 10-14
36. Куропась І., Ропало Л., Ткачук А. Порадник з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади «Разом вдома : сильна громада, ефективна адаптація ВПО». Київ, 2023. 43 с.

37. Мележик Т. Українські волонтери та фонди, які найбільше допомагають країні під час війни. *ТСН. Новини*. 25.10.2022. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/top-volonteriv-ta-fondiv-yaki-zaluchili-naybilshe-grosheydlya-shvidshoyi-peremogi-ukrayini-2181787.html>
38. Мельников В. В. Виклики становлення громадянського суспільства в Україні під час військової агресії. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 5. С. 15-19
39. Мигаль М. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни : рекомендації для міжнародних партнерів. 17.10.2023. URL: <https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/>
40. Назарчук О. М. Взаємодія політичних еліт і громадянського суспільства в системі викликів та перспектив для України. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 88-95
41. Національна безпека й оборона : головні події, процеси, тенденції у III кварталі 2024 року. *Укрінформ*. 20.12.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3939940-nacionalna-bezpeka-j-oborona-golovni-podii-procesi-tendencii-u-iii-kvartali-2024-roku.html>
42. Новікова О. Ф., Амоша О. І., Антонюк В. П. та ін. Внутрішньо переміщені особи : від подолання перешкод до стратегії успіху : монографія. К. : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2016. 448 с.
43. Отрешко В.С. Особливості українського державотворення : завдання та напрями. *Політологічний вісник*. 2015. Випуск 78. С. 97–107.
44. Охріменко О., Попов Р. Повоєнна відбудова України : потенціал та стратегія перетворень. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. С. 1-10
45. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023 р.). *Центр Разумкова*. 2023. URL: [https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamysytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutivpolitykiv-posadovtsiv-ta-](https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamysytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutivpolitykiv-posadovtsiv-ta)

gromadskykh-diiachivstavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lypen2023r

46. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024 р.). *Разумков Центр*. 15.10.2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diiialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r>

47. Павленко І. Політична система України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 07.11.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

48. Плахтій Т. О. Нове покоління українського політикуму : організаційний підхід. *Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій : матеріали круглого столу (Київ, 15 листопада 2022 р.)* / За наук. ред. Ю. Ж. Шайгородського, С. Л. Чуніхіної ; Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Талком, 2023. С. 23-26

49. Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. 2022. № 3-4. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD189-190_2022_ukr.pdf

50. Політична система України в умовах війни. *Національний інститут стратегічних досліджень, матеріали круглого столу*. 27.10.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychnasystema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

51. Пономаренко О. С., Морозюк Ю. В., Нинюк М. А. Вплив воєнних дій на ефективність державного управління в Україні. *Академічні візії*. 2024. № 32. С. 1-13

52. Рада визнала Революцію Гідності одним із ключових моментів державотворення. *Українська правда*. 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/02/17/7283742/>

53. Резнік О. Ставлення українців до влади під час повномасштабної війни. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 13.07.2023. URL: <https://dif.org.ua/article/stavlennya-ukraintsiv-do-vladi-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni>
54. Святоцький О. Українська державність : поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення. *Голос України*. 2019. URL: <http://www.golos.com.ua/article/314085>
55. Сергієнко Т., Куріс Ю. Консолідація українського суспільства в умовах військової агресії російської федерації. *Himanites studies*. 2022. № 11 (88). С. 79–87
56. Ситник С. В. Адаптивні структурно-функціональні зміни органів виконавчої влади в Україні в умовах воєнного стану. *Політикус*. 2023. № 4. С. 92-97
57. Смолій В. А. Новітній історичний досвід українського державотворення. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 1. С. 15–18
58. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>
59. Сучасний стан і основні тенденції суспільно-політичного розвитку України. *Центр Разумкова*. Київ, 2021. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_polit_perspektiv_ua.pdf
60. У липні Національне інформаційне бюро прийняло понад 15,5 тисячі звернень. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-lypni-natsionalneinformatsiine-biuro-pryinialo-ponad-86-tysiachi-zvernen>
61. Федоренко О. Теоретична модель соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громаді. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2018. Вип. 1. С. 17-22
62. Чупрінова Н. Ю., Севрук І. І., Соколовська Ю. В. Особливості сучасного етапу державотворення в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 124-128
63. Шапошникова І. В., Пристай І. Р. Стратегії та виклики інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах в умовах воєнного

стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 11. С. 1-7

64. Шмигаль Д. У 2023 році продовжиться реформа децентралізації, державного управління та управління держвласністю. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denys-shmyhalu-2023-rotsi-prodovzhytsia-reforma-detsentralizatsiiderzhavnoho-upravlinnia-ta-upravlinnia-derzhvlasnistiu>

65. Якименко Ю., Биченко А., Мельник О. та ін. Україна : від війни до миру та відновлення. Аналітичні оцінки. *Центр Разумкова*. 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/10/2024-PAKT-SEPTEMBER-1.pdf>

66. Chanda C. T. The Intersection of Human Rights and Education : Challenges and Opportunities. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*. 2024. Volume VIII. Issue IV. Pp. 2545-2558

67. Diener E., Sapyta J. J., Suh E. Subjective well-being is essential to well-being. *Psychol. Inq.* 1998. № 9(1). Pp. 33–37

68. Goryakin Y., Lobstein T., Philip W., etc. The impact of economic, political and social globalization on overweight and obesity in the low and middle income countries. *Soc Sci Med*. 2015. Vol. 133. Pp. 67–76

69. Heslop D. Alan Political system. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/political-system/Typologies-of-government>

70. Humphrey J., Schmitz H. Governance and Upgrading : Linking Industrial Cluster and Global Value Chain Research, IDS Working Paper, 120, Brighton : Institute of Development Studies, University of Sussex, 2000

71. Inglehart Ronald F. Best Book Award on Political Culture and Values: Call for Nominations for the 2025 Award. *World Values Survey Association*. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSNewsShow.jsp?ID=460>

72. Keating J. Armed conflict is stressing the bones of the global economy. *Vox*. 19.08.2024. URL: <https://www.vox.com/world-politics/367258/globalization-shipping-economy-houthis-russia-air-travel-internet>

73. Kyryliuk I., Chvertko L. Volunteer tourism as a tool for social integration of

forcedly displaced persons during the russian military invasion. *Economies' Horizons*. 2023. № 1(23). Pp. 80-91

74. Larsson T. *The Race to the Top : The Real Story of Globalization*. Washington DC; Cato Institute, 2001

75. Lohvynskyi G. V. Limited criminal jurisdiction in international practice. Odesa : Publishing house «Helvetika», 2019. P. 47–49. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a23865fd-a331-4379-bffac4cdd642d81c/content>

76. Mpolomoka Daniel L., Chisebe S., Madoda D., Sain Zohaib H. The Impact of Globalization on National Governance and Development. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/381161077_The_Impact_of_Globalization_on_National_Governance_and_Development

77. Mubemba B. N., Chanda C. T. Effects of Globalization on the Small and Medium Enterprises (SMEs) in the Manufacturing Sector in Zambia : A Case of Sperial Milling Company Ltd., Sobi Industries Ltd., Bimbe Trading Company Ltd., Dulux Zambia, Phillips Specialized Systems Ltd., Tiger Animal Feeds Company Ltd., Manal Investments Limited, Zambia Development Agency. *World Journal of Advanced Research and Reviews*. 2023. № 20 (01). Pp. 690-700

78. Peleschuk D. Ukraine to set up high-level courts as part of reform drive. *Reuters*. 26.02.2025. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-set-up-high-level-courts-part-reform-drive-2025-02-26>

79. Podobnik B., Jusup M., Stanley H. Eugene Predicting the rise of right-wing populism in response to unbalanced immigration. *Arxiv*. 2016. URL: <https://arxiv.org/abs/1612.00270>

80. Regionalisation and its effects on local self-government. *Local and regional authorities in Europe*. № 64. URL: <https://rm.coe.int/1680748024>

81. The effects of globalization on economic development. *ResearchFDI*. 11.04.2023. URL: <https://researchfdi.com/the-effects-of-globalization-on-economic-development>

82. Watts Roderick J., Chioke N., Jagers Williams R. Sociopolitical Development. *American Journal of Community Psychology*. 2003. Vol. 1(1-2). Pp. 185-94
83. Zeibote Z., Volkova T., Todorov K. The impact of globalization on regional development and competitiveness : cases of selected regions. *Insights into Regional Development*. 2019. № 1(1). Pp. 33-47